

אחדות

XXX. ÉVFOLYAM, 123. SZÁM • 2019. OKTÓBER • 500 Ft
5780. TISRI • תשרי תש"פ • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI ISRAELITA HITKÖZSÉG

Két zsinagóga, két Tóra, két rabbi a Duna-parton

Beszámoló a Zsilip
és a Cháj galéria
megnyitójáról

Bűn, megtérés, hatalmi pozíció

©BERLANDER BÁRUCH rabbi gondolatai
egy nyilvános bűnvallomás margójára

Nem népszerű akarok lenni, hanem hiteles

Interjú YITZCHAK MAIS történésszel, a Sorsok Háza főkurátorával

KEDVES OLVASÓ!

Tudta Ön, hogy a Tórában 304.805 betű van? És azt, hogy egy tóratekercset nagyjából egy évig tart megírni? Mégpedig egy olyan hivatásos tóramásolónak, vagyis szofernek, akinek több, mint 4000 előírást kell fejből tudnia ehhez? A tóraírás hagyományát szoferek generációi adják tovább egymásnak immár több, mint 3300 esztendeje. A gyönyörűen felöltöztetett, ezüst díszekkel ékesített tekercsek közismert jelképei a zsidó vallásnak – a hagyományunk őrzői, melyekből minden héten többször is felolvasnak a zsinagógákban.

Zsinagógákban, amik megannyi félék lehetnek: van, hogy csak egy szobából állnak és van, hogy betöltenek egy hatalmas épületet. Van, amelyikben ősrégi, szépen megmunkált fapadokon ülnek a közösség tagjai és van, amelyikben csak leraknak megfelelő számú irodai széket. Van, ahol a hatalmas teret díszes, súlyos, aranyozott csillárok világítják be és van, ahol hideg neonlámpák világítanak az imádkozóknak. De van, ami minden zsinagógában közös: mindegyikben áll egy tóraszekrény, benne a közösség legféltettebb, legszentebb kincseivel, a tóratekercsekkel.

Különleges öröm, ha új zsinagógát avatnak vagy egy-egy Tóra elkészül, és egy közösség gazdagodik általa. Hát még ha egyszerre két tóratekercset adnak át használatra – mégpedig két újonnan alapított zsinagóga közösségének! Az őszi nagyünnepek előtt ebben az örömben volt részünk: Budapesten és Szentendrén nyitotta meg kapuit egy-egy új közösségi központ és imaház. Szimbolikus gesztusként a Duna-parton fejezték be a két közösség új Tóráinak írását, annak a Dunának a partján, amely hullámsírja lett megannyi meggyilkolt zsidónak a II. világháború idején. Most ugyanez a Duna láthatta a magyar zsidóság reneszánszának ezt a megható új állomását.

Lapszámunk központi témája mi is lehetne hát más, mint a zsinagóga és annak legfontosabb tartozéka, a Tóra. Kívánjuk a két rabbinak és feleségeiknek, *Glitzenstein Sámuelnek* és *Sosinak*, valamint *Myers Mendinek* és *Tziviának*, hogy építsenek aktív, virágzó közösségeket új zsinagógáikban!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámain a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja

a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

*Két Tóratekercs befejezése
a Dunába lőtt
áldozatok emlékére*

*Zsinagóga- és rabbiavatás
Budapesten és Szentendrén*

Fotó: Demecs Zsolt

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Bárucl rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

TEKERJÉTEK BE
A TÓRATEKERSET
GYÖNYÖRŰ
TEXTILBE!

„A Tóratekercs, mint
a mindennapi zsidó
élet egyik legtöbbet
használt tárgya,
egyszersmind
a legszentebb
tárgyak egyike.”

6. oldal

32. oldal

BŰN, MEGTÉRÉS, HATALMI POZÍCIÓ
„Nagyon óvatosan kell eljárunk, mikor
valakit valamilyen közösségi szerepre,
vallási vezetői pozícióra kijelölünk. A
Talmud nem helyesli, hogy kinevezzenek
egy romlott múltú embert vezetőnek.”

24. oldal

NEM NÉPSZERŰ KÍVÁNOK
LENNI, HANEM HITELES
„Egy jó múzeum nem »csak
oktat«, de el is gondolkodtat.”
– A Sorsok Háza főkurátora a
tervezett kiállításról.

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Tórák, rabbik, zsinagógák
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A Tóra minden betűje
a zsidó nép egyik tagja

HOHMECOLÓ

- 61 A 613. parancsolat
Naftali Deutsch írása
- 81 Hogyan dolgozik egy szofer?
- 101 Tekerjétek be a Tóratekersect
gyönyörű textilbe!
Chana Deutsch írása

JIDDISKÁJT

- 131 A zsinagóga-építészeti
háláchikus szabályai
Oberlander Bárucl rabbi írása

KILE

- 181 Zsinagógaavatás
Szentendrén és Újlipótvárosban

- 221 Bemutatjuk Magyarországon két
új zsinagógájának rabbijait
Demecs Zsolt fotóival

- 241 Nem népszerű kívánnok lenni,
hanem hiteles
Interjú Yitchak Mais-szal,
a Sorsok Háza
főkurátorával

- 261 „Megazsinagóga” helyett
bérházbeépítés
A lipótvárosi zsinagógák
története 1. rész

MISPÓHE

- 301 Tóra mint a szakácskönyvek
forrásmunkája 1. rész

ÉCESZGÉBER

- 321 Bűn, megtérés, hatalmi pozíció
Gondolatok egy nyilvános
bűnvallomás margójára
Oberlander Bárucl rabbi írása

- 341 Hogyan győzték le Istent
a gyermekei? – mese

ELINDULT A LIKUD MAGYARORSZÁG EGYESÜLET

2019. október 1-jén megalakult és bejegyzésre került a LIKUD Magyarország Egyesület. Az egyesület elnevezése arra utal, hogy Izrael legjelentősebb, konzervatív pártjának szellemiségét követi. Célja egy a jelenlegitől eltérő, új

Izrael-kép megteremtése. A LIKUD Magyarország Egyesület célja az Izrael Állam és Magyarország közötti virágzó együttműködés civil támogatása, Izrael Állammal kapcsolatos objektív tájékoztatás, a negatív sztereotípiák felszámolása és küzdelem a cionizmussal kapcsolatos előítéletességgel szemben. Céljaik között szerepel, hogy előadások, konferenciák, szimpóziumok szervezése révén közreműködjenek a hiteles Izrael-kép kialakításában Magyarországon. Az egyesület szerepet kíván vállalni a cionizmus hiteles bemutatásában, mellyel tovább kívánják gazdagítani Magyarország és Izrael közötti kapcsolatot.

FEJLESZTÉSEK A BÉT MENÁCHEMBEN AZ ÚJ TANÉVRE

A szeptember 2-ai évkezdés olyan volt a Bét Menáchem Gyermekoktatási Központban, mintha csak egy új bölcsődével és óvodával nyitotta volna meg kapuit. Míg a kicsik nyári vakációjukat töltötték, addig feszített munka folyt a Bét Menáchemben. *Oberlander Batsheva*, az intézmény igazgatója elmondta, hogy a nyári szünet alatt felújították a csoportszobákat, mely keretében új berendezéseket is kaptak a csoportok. A változtatásoknak nem csak a gondozónők és pedagógusok örültek, hanem a mintegy száz gyermek, akik már az első nap boldogan vették birtokba a sok szép új játékot, a tematikus sarkokat és az udvaron kialakított új játszóteret. De nem csak a legkisebbekre gondoltak: a bölcsőde és óvoda mellett az iskola is szépült. Komoly technikai fejlesztéseket is bevezettek, így például az idei tanévtől kezdve a diákok már tablet segítségével is tanulhatnak az órákon az eddigi okostáblák mellett.

JÓTÉKONYSÁGI KONCERT AZ ÓBUDAI ZSINAGÓGÁBAN

Az EMIH által szervezett október 6-án tartott jótékonysági koncerten *Mága Zoltán* Prima Primissima-díjas hegedűművész, a *High Holidays* jeruzsálemi kántor kórus, *Szakcsi Lakatos Béla* Kossuth-díjas és Liszt Ferenc-díjas zongoraművész és a *Sabbathsong Klezmer Band* közösen lépett fel az Óbudai Zsinagóga gyönyörűen felújított termében.

A csodálatos repertoárt felvonultató koncert nem csak a lelket és a fület örvendeztette meg: az esten befolyt adományokkal a CEDEK-et, az EMIH Szeretetszolgálatát támogatták a szervezők. *Mága Zoltán* maga is jó példával járt elől az adakozásban: idén is 500 ezer forinttal támogatta a szeretetszolgálatot. A világhírű zenész példáját *dr. Bajkai István* is követte, szintén félmillió forintos felajánlással. A koncert hallgatósága is közel félmillió forint adományt gyűjtött össze.

TOVÁBBI ÖT ORSZÁGRA TERJESZTETTE KI TEVÉKENYSÉGÉT A TETT ÉS VÉDELEM ALAPÍTVÁNY

Az utóbbi időszakban tapasztalt európai antiszemita atrocitások számának emelkedése arra ösztönözte a Tett és Védelem Alapítványt (TEV), hogy az egész kontinensre terjessze ki működését. Így

a V4 országok után Ausztriában, Romániában, Svédországban és Norvégiában is megkezdte az antiszemita gyűlöletcselekmények monitoring tevékenységét.

Szeptember 11-12. között az új munkatársak a budapesti központban tartott képzésen a jelentések módszertanával, tartalmi elemeivel és formájával, a kereső motor használatával, a sajtófigyelők működésével, az adatgyűjtési munkafolyamatokkal, valamint a grafikai megjelenítéssel és a kiadványszerkesztés alapjaival ismerkedtek meg.

A TEV európai zsidó szervezetekkel együttműködve 2020 januárjában nyitja meg az antiszemitizmust monitorozó, kutató és elemző, valamint jogvédelemmel foglalkozó európai központját Brüsszelben.

A TÓRA MINDEN betűje a zsidó nép egyik tagja

A Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi 1980-ban (5741. kislév hó 17-én) egy „Tórabe-fejezési” ünnepségen (Szijum háTorá) hosszú beszédet tartott az ilyenfajta ünnepségek spirituális jelentőségéről. Az alábbiakban ennek részlete olvasható.

„Az előző rebbe [Joszéf Jichák Schneerson rabbi] írta egy levelében azzal kapcsolatban, hogy mi a szokás egy tóratekeres megírásának befejezése előtt: „Néhány nappal a *szijum háTorá*, a Tóra megírásának befejezése és a zsinagógába való kísérése előtt, a város minden zsinagógájában kihirdetik, hogy a meghatározott napon, Isten segítségével, befejezik a Tóra megírását és beviszik a tekercset a zsinagógába”.

A „város minden zsinagógája” kifejezés alatt a kifejezés egyszerű jelentését értjük – ez arra a városra vonatkozik, ahol a *szijum háTorá*t tartják. Manapság azonban, a fejlett technikának köszönhetően, szélesebben is értelmezhetjük ezt a kifejezést. A kommunikációs eszközök segítségével már nemcsak az adott város lakói, hanem a világ bármely részén élő emberek is értesülhetnek a *szijum háTorá*ról.

MODERN KOMMUNIKÁCIÓ A TÓRA JAVÁRA

Minden új felfedezés elsődleges és legfontosabb célja ebben a világban, hogy jó és szent ügyeket szolgáljon. A midrásban például ez áll: „A világ nem érdemelte ki az arany használatát. Akkor miért lett megteremtve? Azért, hogy a Szentélyben felhasználhassák. Miután meg lett teremtve e célból, az ember szabad kezét kapott, hogy az akarata szerint használja fel.”

A kommunikációs eszközök, melyek segítségével az ember kapcsolatot teremthet a világ bármely pontjával, éppen azért jelentek meg, hogy jó dolgok, azaz a Tóra és a parancsolatok ügyében használjuk azokat. A mi esetünkben tehát, amikor egy zsidó használni kezd egy ilyen eszközt, azt hallja majd, hogy egy zsidó közösség összegyűlt, megírt egy Tórát és hamarosan megünnepeli az eseményt.

A TÓRA MINDEN BETŰJE EGY ZSIDÓ LÉLEK

A *szijum háTorá* hírének megosztása egységet teremt a zsidók között, akiket a Tóra egysége kapcsol össze egymással. Minden zsidó neve Izrael, függetlenül attól, hogy milyen messzire is került az örökségtől. A héber nyelvben az Izrael szó betűi a „hatszázezer betű van a Tórában” mondat szavaira utalnak, így tehát minden zsidóhoz tartozik egy betű. Természetesen több, mint hatszázezer zsidó létezik, ezért több zsidó van, mint ahány betű a Tórában. Azonban a *Tánjá*ban az áll (37. fejezet), hogy a hatszázezres szám lélekcsoportokra, a lelkek gyökerére utal, és „minden egyes gyökér hatszázezer szikrára oszlik, és minden szikra egy lélek”. Így minden zsidó beletartozik a hatszázezerbe, tehát

minden egyes zsidónak van egy betűje a Tórában. És ahogy a Tóra egy oszthatatlan egység (mely hatszázezer betűt tartalmaz), úgy a zsidók is, akik a Tóra betűihez hasonlatosak, oszthatatlan egységet alkotnak (mely hatszázezer részből áll).

Ez az elv újul meg minden alkalommal, amikor új tóratekerest írnak. Egy új Tórával nem pusztán az összes tóratekeres száma növekszik eggyel, hanem minden egyes új tóratekeres pontosan olyan, mint az első, Mózes által írt Tóra. Ezért tehát a Tóra hatszázezer betűje, mely a zsidókra utal, ugyanúgy jelen van az újonnan írt Tórában, mint a Színáj-hegyen adott Tórában.

EGY ÚJ TÓRA ERŐSÍTI A ZSIDÓ NÉP EGYSÉGÉT

Ezenfelül az Örökkévaló arra utasította népét, hogy „emelkedjenek a szentségben”. Képletesen az Örökkévaló is megteszi mindazt, amit gyermekeinek parancsolt, tehát Ő is „emelkedik a szentségben”. Így tehát, amikor befejezzük egy tóratekeres megírását, új fény jelenik meg, mely korábban nem létezett. És ez jelenti az új tóratekeres (mely két nap múlva készül el) különlegességét, mely magasabb szintre helyezi azt minden korábban írott tóratekeresnél, beleértve a Mózes által megírt Tórát is.

Amikor a zsidók értesülnek (bármely kommunikációs csatornán keresztül) egy új tóratekeres befejezéséről, a Tórában álló, hozzájuk tartozó betűk életre kelnek a lelkükben és megerősítik a zsidók között fennálló egységet, hiszen – ahogy korábban megvilágítottuk – a zsidók egy hatszázezer részből álló egységet alkotnak. A tóratekeres hatszázezer betűből áll, de csak akkor tekinthetjük teljesnek, ha összetevői nem csupán önmagukban álló, külön egységek.

EGY BETŰ HIÁNYA IS AZ EGÉSZ EGYSÉGÉT BONTJA MEG

Ha csak egyetlen betű is hibás, vagy nem a megfelelő helyen van, az az egész tekercsre kihat. Ezért a Tóra lényege a benne lévő láthatatlan egységben rejlik. Ugyanez érvényes a zsidókra is: mivel részei a Tórának (hiszen mindegyiküket egy betű képviseli), ők is egy láthatatlan egységet alkotnak, függetlenül attól, hogy valójában hatszázezren vannak.”

M. Schneerson

A 613. PARANC SOLAT

Az, hogy a Tórában 613 parancsolat található, közismert tény. Sokan tudják azt is, hogy a „szaporodjatok és sokasodjatok” az első micva, ami Mózes öt könyvében szerepel. De azt, hogy mi az utolsó parancs, csak nagyon kevesen tudják. A két új budapesti Tóra elkészültének tiszteletére a 613. parancsot járjuk körül. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

AZ ELSŐ TÓRA

A Tóra 613., utolsó parancsolata így szól (5Mózes 31:19.): „És most írájatok föl magatoknak ezt az éneket és tanítsd meg rá Izrael fiait, tedd azt a szájukba, hogy legyen számomra ez ének tanúnak Izrael fiai ellen”. Rási, Náchmanidész és más bölcsek magyarázata szerint e parancsolat lényege, hogy a felszólítás után nem sokkal következő Házínu szakaszban található dalt kötelessége minden zsidónak lemásolni. A Talmud (Nedárim 38a.) magyarázata szerint azonban a felszólítás az egész Tórára vonatkozik, mert az csak akkor lehet „tanú Izrael fiai ellen”, ha az összes parancsolatot tartalmazza. Maimonidész is azon az állásponton volt, hogy nem csak a Házínu szakaszt, hanem Mózes mind az öt könyvét, a maga teljességében kell lemásolni, mert a Talmud (Gitin 60a.) rendelkezése értelmében tilos csupán egy-egy szakaszt lemásolni a Tórából, mindig a teljes tekercset kell leírni.

Az első zsidó, aki teljesítette ezt a parancsot, természetesen maga Mózes volt, nem sokkal a halála előtt. Erről ez áll a Tórában (5Mózes 31:24-

26.): „És volt, midőn végzett Mózes azzal, hogy fölírja e tannak szavait könyvbe, mindvégig, akkor megparancsolta Mózes a levitáknak, akik viszik az Örökkévaló szövetségének ládáját, mondván: Vegyétek a tannak könyvét és tegyétek azt az Örökkévaló, a ti Istenetek szövetségének ládája mellé, hogy ott legyen tanúnak ellened”. Az első teljes tóratekercset tehát a frigyládába helyezték, a kőtáblák mellé, ahogy a mai napig a frigyládra emlékeztető tóraszekrénybe helyezzük a tóratekercseket a zsinagógákban.

A KIRÁLYOK TÓRÁJA

A Tóra lemásolásának parancsáról még egy helyen olvashatunk (5Mózes 17:18-19.): „És lesz, midőn majd ül királyi trónján, írja le magának a tannak másolatát egy könyvbe, abból, mely a levita papok előtt van. Legyen nála és olvassa azt életének minden napjain át, hogy megtanulja félni az Örökkévalót, az ő Istenét, hogy megőrizze a tannak minden szavát és a törvényeket, hogy megtegye azokat”. A Talmud (Szánhedrin 21b.) szerint a Dávid trónján ülő uralkodónak két Tórát kellett írnia: egyet, amit mindig magánál tartott és egy másikat, melyet a kincstárban őriztek.

A 613. PARANC SOLAT A GYAKORLATBAN

E parancsolat teljesítésének módjáról megoszlik bölcseink véleménye: vannak, akik szerint szó szerint kell értelmezni a micvát, és így minden zsidó férfi számára kötelező, hogy egy új tóratekercset írjon, mások, mint például a 750 évvel ezelőtt élt neves tudós, Rábénu Áser ben Jechiél, másnéven a ROS, úgy vélték, hogy mivel az emberek már nem tóratekercsből, hanem könyvekből tanulnak, e parancsolatnak eleget tehetünk azzal, ha a Tóra szövegét és annak magyarázatát tartalmazó könyveket vásárolunk.

Ha ezen utóbbi felfogást fogadjuk el, belátható, hogy könnyűszerrel teljesíthető a Tóra 613. parancsolata, hiszen napjainkban könnyen beszerezhető – akár magyar nyelven is – számtalan, a Tórát magyarázó könyv. Ha azonban meg szeretnénk felelni az első vélekedésnek is, tehát egy valódi, kóser állat bőrére, kézzel készült, új tóratekercset szeretnénk megírni, már nehezebb dolgunk van. Először is, meg kell vizsgálnunk, hogy mi a tórai előírás

lényege: egy tóratekerces birtoklása, vagy annak megírása. A Talmudot tanulmányozva azt láthatjuk, hogy bölcseink többsége egy új tekerces megírásaként magyarázta a micvát. A *Szánhedrin* traktátusban (21b.) Rávát ezt mondja: „*Még ha valaki örökölt is egy tóratekerceset atyától, akkor is micva, hogy saját maga is írjon egyet, ahogy [a Tórában] áll: „írájátok föl magatoknak ezt az éneket”*”. A *Menáhot* traktátusban (30a.) Ráv Sését a következőt állítja: „*Aki csak egyetlen betűt is kijavít [egy tóratekercesben], az olyan, mintha maga írta volna [az egészet]*”. Ugyanezen az oldalon áll Jehosúa bár Ábá rabbi véleménye is (aki a Ráv álláspontjára támaszkodó Gidel rabbit idézi): „*Aki a piacon vásárol egy tóratekerceset, az olyan, mintha egy micvát lopott volna a piacról, ha azonban maga írja, az olyan, mintha a Színáj-hegyen kapta volna*”.

HA VALAKI NEM TUD TÓRÁT ÍRNI...

Maimonidész is úgy rendelkezik *Misné Torá* című törvénykódexében (A tfilin, a mezua és a tóratekerces törvényei 7:1.), hogy a parancsot egy új Tóra megírásával teljesíthetjük. Utal arra a – leginkább feltételezhető – esetre is, ha nem vagyunk annak a tudásnak és gyakorlatnak a birtokában, hogy magunk írjuk meg a tóratekerceset: ez esetben egy hozzáértő szoferhez, azaz hivatásos tóramásolóhoz fordulhatunk, hogy megbízottunkként ő tegyen eleget a micvának a mi nevünkben.

Ezzel együtt Rási és a Vilnai Gáon véleménye az, hogy bár a lehető legkövetkezetesebb módon egy új Tóra megírásával (vagy megíratásával) teljesíthetjük a parancsot, ha valaki örököl vagy vásárol magának egy tekerceset, eleget tett a kötelességének. A *Sulchán Aruch* (*Jore Déá* 270. fejezet) is elfogadja ezt az érvelést, ám hozzáteszi, hogy ebben az esetben a tulajdonos javítson ki egy betűt a tekercesben, hiszen Ráv Sését fent említett véleménye alapján ez olyan, mintha egy teljes tekerceset megírt volna.

DE MIBE KERÜL EGY TÓRA?

Nem elhanyagolható szempont, hogy e parancsot teljesítése különösen nagy költségekkel jár. Egy tóratekerces megírni rendkívül nagy munka, s ennek ára van: manapság Izraelben átlagosan 100.000 sékelt (8.5 millió forint) kell egy kész tóratekercesért fizetni. Az ár természetesen lehet ennél valamivel alacsonyabb, vagy akár sokkal magasabb is. Számít az adott *szofer* (Tóramásoló) szakértelme, ismertsége, illetve az is, hogy milyen betűtípust használ: a valamivel egyszerűbb formájú szfárádi betűkkel, tehát gyorsabban megírt Tórák ára mintegy 20 százalékkal alacsonyabb az askenázi betűtípussal készült társaikénál.

Mivel a legtöbb embernek nincs lehetősége ennyi pénzt előteremteni e célra, elterjedt, hogy többen összeállnak, és együtt teljesítik e paran-

csoportot. Erről a megoldásról eltérő véleményeket alakítottak ki bölcseink. Akik ellenzik ezt a szokást, azzal érvelnek, hogy a Tóra kihangsúlyozza: „írájátok föl **magatoknak**”, azaz mindenki saját maga, egyedül teljesítse az előírást. Így vélekednek azon rabbik is, akik szerint a tóratekerces birtoklása a lényeg, és nem a megírása. Számos bölcse azonban elfogadja és szorgalmazza azt a gyakorlatot, hogy többen – akár több száz – összeállva, a betűket akár egyenként megvásárolva írássanak új tóratekerceset. Napjaink nagyjai, mint a Lubavicsi Rebbe, Moshe Feinstein rabbi, Ovádjá Joszef, volt izraeli főrabbi és Smuel Vosner rabbi mind ez utóbbi vélemény mellett álltak ki.

A REBBE ÁLLÁSPONTJA

A Lubavicsi Rebbe érdekes megfigyeléssel is alátámasztotta ezt az álláspontot: felhívta a figyelmet arra, hogy sehol sincs feljegyezve, hogy a zsidó nép tömegesen írt volna tóratekerceseket e parancsot elhangzása után, és a későbbi korokból sem maradt ránk információ arról, hogy nagy számban írtak vagy íratnak volna a zsidók tóratekerceseket. A Rebbe arra is rávilágít, hogy manapság a tóratekerceseket arra használjuk, hogy a zsinagógai szertartások során felolvassunk belőlük a közösségnek. Így tehát a közösség tulajdonában lévő Tórán keresztül is eleget teszünk a kötelezettségünknek. Aki tagja az adott közösségnek, az egyben résztulajdonosa is az adott közösség birtokában lévő Tóráknak. Sőt, amikor felhívják a Tórához, hogy olvasson belőle (vagy valaki más olvasson a nevében), akkor úgy tekintjük, hogy ideiglenesen ő a tekerces egyedi tulajdonosa.

Ezzel együtt a Rebbe azt is hangsúlyozta, hogy a micva lényege elsősorban nem a tulajdonlás, hanem újabb és újabb tóratekercesek megírása. Ennek érdekében több kampányt is indított, hogy minél többen vásároljanak egy-egy betűt, s ezáltal ne csupán e parancsot tegyenek eleget, hanem kifejezzék a zsidó nép egységét és összetartozását is.

Hogyan dolgozik egy szofer?

Farnadi-Jerusalmi Micha Jeruzsálemben él feleségével, Shanával és öt gyermekükkel. Szoferként dolgozik, ennek kapcsán kérdeztük a Tóraírás kulisszaitól. Több tucat magyarországi Tóra javítását végezte már el, amik így újra kóser tekercseként szolgálnak a közösséget. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

FOTÓK: SOFER.HU

- Szoferként milyen munkákkal foglalkozik?

- Jelenleg két dologgal foglalkozom főleg - az egyik, hogy szofer vagyok. Éppen most egy Mögilá (Eszter könyve) írásával foglalkozom. Különböző mezuzákat, tfilineket is írok. Az első tóratekercs megrendelése ezekben a napokban aktualizálódik. A szoferkodáson kívül a doktori disszertáción dolgozom a héber paleográfia (írástörténet) terén. A héber betűk története az, ami nagyon érdekel. Úgy kezdtem el ezzel foglalkozni, hogy amikor Magyarországon laktunk 9 évvel ezelőttig - akkor már végzett szofer voltam - többször kérdezték, hogy tudnék-e segíteni Tórák javításában. Először kicsit ódzkodtam, mert nem volt még elég gyakorlatom ebben, de aztán láttam, hogy szükség van erre. Ehhez beruháztam egy alkalmazásba, amivel lehet tóratekerceket ellenőrizni. Hogy ennek bejöjjön az ára, kerestem három klienst. Egy kolléga eljött, hogy segítsen és megtanítsa használni ezt a programot.

- Kezdjük kicsit az elején: milyen fázisokon megy át és mennyi idő alatt készül el egy Tóra?

- Egy Tóra nagyjából egy évnyi főmunkaidőben végzett munkával készül el. Vannak, akik gyorsabban írnak, nekik kevesebb, de optimálisan kb. 1 év. Egy mai standard Tóra 245 oszlopból áll, ha kiszámoljuk, hogy minden héten van sábesz, meg ünnepek, akkor ez gyakorlatilag azt

NÉVJEGY

MICHA FARNADI-JERUSALMI

- FOGLALKOZÁSA: szofer
- CSALÁD: házas, 5 gyermek édesapja

eredményezi, hogy napi egy oszlopot írok ebben a hamarosan megkezdődő munkában.

Először meg kell venni a pergament. Mondhatnám, hogy szakszerűen fel kell dolgozni a bőrt, de azt nem én csinálom. Vannak szofer-elátó boltok, ahol ezeket készen lehet kapni. Kóser állat bőre szükséges, a pergamen a bőrnek a szőr felé eső rétege és annak a hús felé eső oldalára írunk.

Miután kész a pergamen, ezt méretre vágják, megvonallazzák. Ezt már készen veszem. Lismá kell történnie a feldolgozásnak, a vonalazásnak és az írásnak is. Ez azt jelenti, hogy eleve azzal a szent céllal készül, hogy ebből tóratekercs lesz. לשם קדושת ספר תורה -

ezt mondom, mielőtt elkezdem írni vagy javítani a tóratekerceket.

- Milyen eszközöket használ egy szofer?

- Tintatartót, ami lehet házi készítésű is, fel kell tölteni a tintával - amit szintén készen veszek. Három fő alapanyagból áll: gubacs leve (a gubacs úgy „készül”, hogy a darázs megszúrja a falevelet, odapetézik és ott nő egy golyóbis, ami hátramarad, amikor a kifejlett darázsok kibújnak belőle). Aztán gumiarábikum vagy gyanta és vitriol (fémes kénvegyület). Pulykatollat használunk, amit sebészi szikével hegyezek ki. Zsiletpengével vágom be a végét, hogy két részre váljon, így egy töltőtollra hasonlít. Én pulykatollat használok, miután kipróbáltam sok modern helyettesítő dolgot, maradtam a hagyományosnál, mert jobban illik és alkalmasabb a munkához. Hajlékony, éles, erős, puha - éles vonalakat lehet húzni. Ha javításra kerül sor, akkor én szikével kaparom le a betűket, és ha emiatt eltűnik a vonalazás, akkor egy árral és vonalzóval újravázolom azt a vonalat, ami eltűnt.

- Hogy lesz valakiből szofer?

- Úgy, hogy elvégez egy pár hónapos tanfolyamot, de ez csak a kezdet. A szoferságnak két része van: az elmélet és a gyakorlat. Az elmélet a háláchá. A tanfolyamon ezeket megtanuljuk, de sokszor ismételni kell - és egész életében tudni kell ezt. Gyakorlati vizsga is van.

– Van „szerv”, aki felügyeli a munkájukat?

– Vannak szervek és rabbik, amelyek felügyelettel és oktatással foglalkoznak. Az én működési engedélyemet például Ráv Shámáj Kehát Grósz, belzi poszék, azaz halachikus döntéshozó adta ki, aki egy ismert szerzője a *Sévet Hákehátí* responsum-gyűjteménynek. Tőle el nem évülő engedélyt kaptam, azzal a feltétellel, hogy folyamatosan ismételnem kell az anyagot. Van a szoferszakmának egy magasabb szintje: *báál mágihá*, aki ellenőrizheti a más szoferek által írottakat. Az én képesítesem ilyen, de ha olyan kérdésbe botlok, amire nem tudom a választ, akkor azt továbbítom egy bölcs felé. Sokszor Ráv Shámáj Kehát Grószhoz szoktam fordulni.

– Vannak aktuális trendek a szofer munkában?

– Mostanában szokás, hogy minden oldal *váv*-val kezdődjön. Háláchikus döntéshozók azzal érveltek ez ellen, hogy emiatt nagyon összenyomják vagy széthúzzák a betűket, amit nem szabad igazából. Úgy vélték, ez nem ideális helyzet és nem kell erre törekedni csak azért, hogy minden oldal *váv*-val kezdődjön. Azonban mára ez bevett dologgá vált. A *tikunok* (mintaszövegek) olyan szépen el vannak rendezve, hogy kijön úgy, hogy minden oldala *váv*-val kezdődjön. Ez egy divat.

Persze nem minden oldal, hiszen a lelegeje, az első oszlop *bét*-tel (*Brésit*) kezdődik. Ezen kívül van még öt hely, ahol egy bizonyos betűvel kell, hogy kezdődjön a lap. Minden Tórában van 6 oszlop, ami a hagyomány alapján egy bizonyos betűvel kell, hogy kezdődjön.

Trend még a tfilineknél, hogy szarvasmarha bőrből készül (az ökör nyakánál lévő legvastagabb bőr, mert ez a legtartósabb). Régen nem volt mód arra sokszor, hogy ilyen vastag bőrből készüljön a tfilin, hanem kecske vagy birka bőrből készülhetett, ami szintén kóser, de nem annyira erős anyag, mint a szarvasmarha bőre. És más módszerrel is készült. Ma egy erős présszel dolgoznak. A *bájit* (a fekete kockaalakú doboz) formálásá-

nál felmerül, hogy kézzel vagy lábbal hajtott géppel készítik, ezt előnyben részesítik sokan az elektromossal szemben. Extrának számít, hogy a csavart, amivel meghúzzák a prést, ember húzza-e vagy gép. Ilyen kis részletekben is megjelenik a szigorítás igénye, hogy van, aki még ezt is fontosnak tartja és hajlandó sokkal többet fizetni a kézzel készültért.

– Miben különbözik ma egy szofer munkája az évszázadokkal, évezredekkel ezelőtti kollágáitól?

– Sok olyan eszköz van ma már, ami megkönnyíti a munkát. Számítógépet használunk a Tóra ellenőrzésénél vagy a *tikun* megtervezésére (méret szerint stb). A vonalazást szintén lehet számítógéppel megsegíteni: ilyenkor ugyanúgy az árral húzzuk a vonalat és vonalzóval, de az utóbbi rá van kötve egy számítógépes rendszerre, ami pontosan kiméri a távolságokat. Odateszi a „robot” a vonalzó, ahova kell és az ember húzza meg a vonalat.

– A különböző közösségek Tórái eltérnek egymástól?

– A szefárd és az askenáz Tóra meg-
egyezik, de a jemeni és a nem jemeni Tórák között 14 különbség van: egybeírások, különírások, betűbeli különbségek vannak. Ebből a tizen-négyből van egy, amit a Chábád Tórákban is megtalálunk ez az aleffel írt *dáká* szó, szemben a többi Tóratekercs *hé* betűjével. Ezenkívül régen voltak dolgok az askenáz világban, amit máshogy írnak ma már. Ezek nagyon kis különbségek, amik nem változtatják meg a szó jelentését vagy kiejtését, pl. hogy a Potifera nevet egybe írjuk vagy külön (Poti Fera).

– Mi volt a legkülönlegesebb Tóra, amivel találkozott?

– Ha a munkába beleértjük a kutatást is, amivel a disszertáción dolgozom, akkor a legérdekesebb talán a berlini Staatsbibliothekban őrzött négy tóratekercs, amivel találkoztam. Több Tórát is őriznek itt, de ez a négy, amiről beszélek a négy Erfurti tóratekercs. Az 1349-es pestisjárvány idején nagyon nagyon sokan meghaltak, amiért természete-

sen a zsidókat hibáztatták, és ezért sok pogrom volt Európa-szerte. Egy ilyen során az erfurti közösséget megölték, a kincseiket pedig elvették – többek között tóratekerceket is. Ami nagyon egyedi ebben a négy tekercsben az az, hogy egyrészt tudjuk róluk, hogy 1349-nél régebbiek, másrészt, hogy mivel azóta nemzsidó kézben volt, az akkori állapotuk végülis befagyott olyan értelemben, hogy nem javították őket. Ez azért egyedi, mert a történelem során alakult, hogy mi a bevett szokás, háláchá és ennek megfelelően időnként a használatban levő tóratekercek átesnek felülvizsgálaton. Például, miután elterjedt Európában a Maimonidész-féle vélemény arról, hogy hol kell egyes bekezdéseknek lenni, az askenáz szokást felülírták és azóta máshogy írják a Tórákat, illetve sok régi Tórát kijavítottak emiatt. Korábban az interneten elérhető képekkel dolgoztam, most nyáron tudtam saját szememmel megvizsgálni őket.

Azok közül a Tórák közül, amikkel szoferként találkoztam, sok a száz év körüli, de a legrégebbi a debreceni hitközség tóratekerce, az nagyjából 200 éves most már. Sok benne a furcsa, egyedi betű – bizonyos helyeken hagyomány volt, hogy egyes betűk kunkoriak, szokatlan alakúak, és a megszokottakon kívül egyéb tüskékkel vagy koronákkal vannak ellátva. Az évszázadok során nemcsak a beosztások változtak meg, hanem az írás is. Sokan elcsodálkoznak, hogy történtek a Tórában változások az évezredek során: de ezek a változások nagyon kicsik. Számomra az, hogy 3332 év alatt csak ilyen minimális változások történtek, amik nem jelentésbeli változások, az azt mutatja, hogy a gyakorlatban nem történt változás. Már a Gemará idejében is azt mondták bölcseink, hogy ők sem szakértői a helyesírásnak, hogy hogyan kell egyes szavakat pontosan leírni. Nagyon fontos, hogy minden közösség folytassa a hagyományait, nem fogjuk felülbírálni, hiszen Mózes idejéig nem tudunk visszamenni – az a hagyomány kulcsa, hogy folytatjuk az előző nemzedékek által lefektetett dolgokat.

Tekerjétek be a Tóratekercset GYÖNYÖRŰ TEXTILBE!

A micvák szebbé tétele nemcsak az által lehetséges, hogy szigorúbban tartjuk be azokat, hanem úgy is, hogy kidíszítjük a micvákhöz szükséges tárgyakat. Ha ezekkel teljesítjük a parancsolatokat, akkor ennek eredményeként nem csupán a parancsolatok lesznek tökéletesebbek, hanem általuk mi is szebbé válunk. Így ez a talmudi mondat – természetesen a faragott kép készítésének tilalmával karöltve –, vagyis a művészi megjelenítés bizonyos formáinak tiltása és az esztétikumra való törekvés hangsúlyozásának kettőssége jelenti a zsidó művészet alapját.

CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

„Készítetek egy gyönyörű sátrat, egy gyönyörű lulávot, egy gyönyörű sófárt, gyönyörű imarojtokat, gyönyörű pergament egy tóratekercs számára, és írjátok arra az Ő Nevét gyönyörű tintával, gyönyörű lúdtollal, szakértő írnok által, és tekerjétek be a tóratekercset gyönyörű textilbe.” (Sábát 133b.)

A TÓRÁK DÍSZEI

A tóratekercs, mint a mindennapi zsidó élet egyik legtöbbet használt tárgya, egyszerre mind a legszentebb tárgyak egyike. Az ember értékeit óvja és védi, nem hagyja kitakarva, csupaszon, így keletkeztek a különféle takarók, tartók és szekrények. Természetes, hogy – a fenti talmudi

gondolat értelmében – a tekercset, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb használati tárgyakat a zsidók (koronként és földrajzi területenként eltérő módon) igyekeznek a formai előírások adta keretek betartása mellett esztétikus megjelenésűre formálni. Fontos tudni, hogy a díszek nem kötelező elemei a tóratekercsnek, vagyis, ha egyik-másik hiányzik, az nem befolyásolja a tekercs használhatóságát.

A tekercsekkel kapcsolatban az alapvető különbséget mára a szfárádi és az askenázi tóratekercs közötti eltérés jelenti. A szfárádi tekercset szilárd, többnyire mívésen meg-

munkált, ezüstből készült tokban rögzítik, míg az askenázi tekercs díszei mozgathatók, és a tóraolvasáshoz el is kell távolítani azokat a tekercsről. A tekercseket két fára tekerik fel, ezeket éc chájim, az élet fája néven ismerjük. A dobozba zárt tekercseknél nem lehet őket látni, ám a sima tóratekercseknél a mindkét végén túllógó fahenger teret ad a művészi kiképzésnek.

A SZFÁRÁDI TARTÓK KIALAKULÁSA

Térjünk vissza a kezdetekhez. A Misna, illetve annak nyomán a Talmud megemlékezik a mitpáchát, vagyis kendő nevű, lenből vagy gyapjúból készült, néha színes szálakkal átszőtt és csengettyűkkel díszített textildarabról, melybe a tóratekercset csavarták. Történelmi forrásokból tudjuk, hogy az ókori Közel-Keleten a fontos tekercseket mindig textilbe csavarták. Később a Római Birodalomban elterjedt szokássá vált a tekercseket hengeres vagy szögletes, dobozszerű tartóban tárolni, melyet hosszában ki lehetett nyitni. Ez az állandó tároló vált végül a tóratekercsek jellegzetes formájává a keleti zsidó közösségekben, így Jemenben, az indiai Kocsinban, Perzsiában és Babilóniában, valamint az észak-afrikai közösségekben és a görögországi romanióták köreiből. A díszek természetesen minden egyes darabnál mások, de megfigyelhetők az ornamentális vagy geometrikus

díszítések, valamint a Tórából és egyéb iratokból vett idézetek, melyek kalligrafikus szépségükkel és spirituális tartalmukkal díszítik e tárgyakat. A feliratok másik csoportját az adományozóra vonatkozó szövegek jelentik.

A VIPPEL ÉS A MÁNTEL

Az európai *askenázi* és *szfárádi* közösségekben másként alakult a tóratekercesek védelmének módja. A korai mitpáchatokból több, ma már részben eltűnőfélben levő tárgy alakult ki. Májig használatos az öv, egy hosszú, keskeny, díszítésre használt textilszalag, melyet jiddis szóval vimpelnek neveznek. A XVI. században terjedt el az a szokás a fiatal lányok körében Itáliában, hogy díszes kötött hímezték a tekercesek számára, Németországban pedig körülbelül ugyanebben az időben vált szokássá, hogy az újszülött fiúgyermek születése utáni nyolcadik napon, a körülmetélés alkalmával a gyermek mellé helyezett lenvászon darabból készítenek vimpelt, melyre ráhímezték a gyermek és apja nevét, valamint a kicsi születési dátumát és a körülmetéléskor elmondott áldást, melyben a Tóra, az esküvői sátor, valamint a jó cselekedetek szerepelnek. Ennek megfelelően néhány évtized alatt szokássá vált a jókívánságok képi megjelenítése a tóratekercesekhez készített övön. A vimpelhez hasonlít a gártel is, ennek kifejezetten a tekeres szoros összetartása a funkciója, és többnyire nem lát el esztétikai, csak gyakorlati szerepet.

A Tóra következő díszje a héberül *meilnek*, jiddisül *mántelnek*, vagyis kabátnak nevezett tóratakaró, melyet általában bársonyból készítenek, és arany- vagy ezüstszállal hímezték, gyöngyökkel kivarrt, vagy más technikával készített dísszel, valamint feliratokkal látják el. A díszek között szerepel a korona (a Tóra koronája), valamint Júda oroszlánja, az élet fája, illetve gyakran előfordul a kapu-motívum is. Ezek többnyire ugyanabból a motívumkincséből merítenek, melyből a tórasekreány-függönyök díszjei is

táplálkoznak. A feliratok vagy az adományozóról vagy az adományozás okáról szólnak általában, illetve, ahogy korábban is láttuk, tórai idézeteket tartalmaznak. A tóratakaró legkorábbi ismert említése, jelen esetben képes formában, a spanyolországi eredetű, XIV. századból származó szarajevói hágádában található. A mántel lehet elől nyitott vagy tóratekeres formájú, melyet felülről húznak rá a tekeresre.

A TÓRA KORONÁJA ÉS VÉRTJE

A tekerces jellegzetes díszje a tórakorona vagy tóracsúcs, melyet először egy XI. századi responzumban említett Cháj Gáon. A korona eredete, úgy tűnik, a Tóra völegénye szokásából származik. Szimchát torákor, vagyis a Tóra örömnepén különféle díszes elemekből készítették ad hoc koronát annak, aki a Tóra utolsó, illetve első szakaszát felolvasta. Száz évvel későbbi időszakból a kairói genizában bukkantak egy olyan dokumentumra, mely megemlíti az ezüsből hozzáértő munkával készült, díszes koronákat. Legkorábbi képi megjelenítése a szarajevói hágádából származik. A korona különféle alakokat ölthet. Általában ezüsből készül ornamentális, geometrikus vagy gránátmás dísszel, és gyakran csengettyűk egészítik ki. A koronához hasonló, de attól eltérő típust képvisel a párban készülő tóracsúcs vagy rimon (grá-

Tóravért, Lvov, 1855

nátalma), melyet a tekeres két rudjára húznak díszként. Ez a típus az ég chájim tetejére húzott, gombszerű lezárásból alakult ki, és érdekes módon első említését ennek is egy, a kairói genizában fellelt dokumentum az első ismert írásos forrása. Az 1159-ben keltezett iratból megtudjuk, hogy akkoriban már igen elterjedt volt az ezüsből készült, csengettyűkkel ellátott tóracsúcsok használata. Gömböses alakja miatt egyes területeken tápuáchnak, vagyis almának is nevezik. Érdekes az alma vagy gránátalma alaktól eltérő változata, mely a XV. századi Spanyol- és Németországból, valamint Itáliából terjedt el a következő századokban szerte a világon; ezek a tóracsúcsok architektúráis felépítésűek és a korszak építészetére jellemző tornyot formáznak.

Szintén elsősorban ezüsből készül a címer, kör, ovális, négyszög vagy más alakú vért, melyet a takaróba felöltöztetett tekeresre akasztanak lánc segítségével. Bizonyos közösségekben csupán dekoratív szerepet tölt be, de számos európai területen gyakorlati rendeltetése is van: ezekre írják fel, hogy a zsinagóga tulajdonában levő több tóratekeres közül melyiknek mi a funkciója. Ezeket a vérteteket a szükségleteknek megfelelően változtatják. Vészt vagy domborműves díszként megjelenhet rajtuk építészeti

motívum vagy egyéb díszítőelem, például menóra, oroszlánok vagy Dávid-csillag, és természetesen ezen is feltüntethetik az adományozónak vagy annak a nevét, akinek az érdemében vagy emlékére történt az adományozás.

KÉZ, UJJ, MUTATÓ VAGY PENNA?

A tekercsekhez tartozik még a fából, rézből vagy ezüsből készített *jád*, vagyis kéz, mely *ecbá* (ujj), *more* (mutató) vagy *kulmusz* (penna) néven is ismernek. E tárgynak fontos

Tóramutató a Magyar Zsidó Múzeumból
gyakorlati szerepe van: mivel nem illik a Tórát kézzel érinteni, ennek segítségével mutatja saját magának a felolvasó a szöveget. A kialakítása lehet valódi kéz forma vagy hosszú-

kás, geometrikus alakzat, de – első sorban a fából készült, egyszerűbb darabok esetében – népies minta is, és a végére praktikus okokból sokszor láncot fűznek, ennek segítségével akasztják rá a tekercsre a mutatót, hogy következő alkalommal is könnyen megtalálják.

A TÓRA „BÚTORAI”

A tóraolvasás a zsinagógai szertartások egyik központi eleme, és meghatározza a zsinagóga építészeti kialakítását is. A tekercsek tárolásához szükség van egy tóraszekrényre, melyet héberül eredetire, a frigyládára utalva, áronnak neveznek. Ez lehet egyszerű, fából készített szekrény vagy hatalmas, díszes, építészeti keretbe foglalt tárolóhely, mely akár a zsinagóga berendezésének legjellegzetesebb darabja is lehet. Ez a hagyomány már az egészen korai időkben kialakult, ismerünk olyan, a IV. századból származó mozaikot, illetve temetkezési barlangban található faragványt, melyen építészeti elemként jelenik meg a tóraszekrény. Ez nem véletlen, ugyanis talán ez az a Tórához kapcsolódó tárgy, amely a legtöbb lehetőséget adja a művészi kialakításra, tükrözve a korszak építészeti stílusát. A középkorban bizonyos európai területeken például népszerűek voltak a toronyszerű tóraszekrények, a barokk korban díszes, építészeti szerkezetbe ágyazott, márvánnyal, fával ékesített szerkezetek is készültek, és a későbbi időszakokban sem ritka a monumentális, a belső tér képét alapvetően meghatározó és az egész, Jeruzsálem felé néző falat uraló építmény, gondoljunk csak az Európa legnagyobb zsinagógája-

ként számon tartott Dohány utcai zsinagóga vagy a szecessziós ki-képzésével szemet gyönyörködtető Kazinczy utcai ortodox zsinagóga tóraszekrényeire.

A berendezés egy másik, a Tórához kapcsolódó tárgya a tóraolvasó emelvény, a bimá. Ez lehet egy egyszerű, egy-két lépcső magas emelvény, melyen megfelelő méretű, kissé megdöntött asztal áll a tóraolvasáshoz, és képezheti az épület szerves részét, ahogyan az például a magyarországi Mád nemrégiben felújított zsinagógájában látható, híven tükrözve a korszak építészét és zsinagógaépítészeti szokásait. Más korszakokból említhetjük például a prágai Régi-új zsinagóga gótikus bimáját vagy a velencei Scuola Levantina hatalmas fa felépítményét.

Mindkét, most említett elemhez tartozik drapéria is, a tóraszekrényhez a párochet, vagyis a tóraszekrény-függöny, melynek eredetét a Szentélyben találjuk: ez választotta el a Szentély épületén belül a szent részt a szentek szentjétől. Ez a, többnyire bársonyból készített, ezüstszállal hímzett, gyöngyökkel kivarrt vagy más módon különlegessé tett textildarab a tóraszekrény elengedhetetlen része. A bimára is gyakran kerül bimatakaró adományként vagy valakinek az emlékére.

A Tóratekercshez kapcsolódó, művészi kialakításra lehetőséget adó tárgyak, berendezések, felületek, amint láttuk, igen sokfélék, és a zsidók, a bevezetőben idézett talimudi mondat értelmében, lehetőségeikhez mérten mindig is igyekeztek kihasználni a művészi megformálásra kínálkozó lehetőséget.

A szingapúri Cheszed El zsinagóga tórai

Tóramutató, 18. század

A zsinagóga-építészet háláchái

Zsinagógát építeni kötelező¹. Egyes vélemények szerint bibliai előírás: vagy a Szentély építésének micvájából² származtatva³ vagy az imádkozás micvájához kapcsolódóan, hogy helyet biztosítsanak a közösségi imának. Mások szerint ez csak rabbinikus micva, míg megint mások úgy vélik, egyáltalán nem micva, csak azért kötelező ezzel foglalkozni, mert ez egy olyan fontos infrastrukturális elem, amire a közösségnek szüksége van⁴. Akármelyik véleményt fogadjuk el, az biztos, hogy a zsinagógák építésének vannak hagyományai. Azonban ezek közül nem mindegyik kötelező érvényű: ha a telek adottságai, az anyagi lehetőségek vagy más ok miatt nem valósíthatóak meg, úgy is funkcionálhat az épület zsinagógaként. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A ZSINAGÓGAÉPÍTÉS FINANSZÍROZÁSA

Abban a közösségben, ahol van legalább tíz zsidó férfi, a tagok kötelezhetik egymást zsinagóga építésére, és az ahhoz való hozzájárulásra⁵. A hozzájárulásra nőket is lehet kötelezni és a zsinagóga részeként kötelező női szakaszt (*ezrát násim*) kialakítani⁶.

Arról, hogy mennyi a hozzájárulás kötelező mértéke, megoszlanak a vélemények. Az egyik szerint mindenki az anyagi lehetőségeihez mértén adjon bele⁷, míg mások szerint két részre kell osztani az építési költségeket: az egyik feléhez mindenkinek egyenlően kell hozzájárulni, a második feléhez mindenki köteles a lehetőségeihez mértén adni⁸. Ez az épület felépítésére vonatkozik: annak dekorálása már nem kötelező, így ehhez tetszés szerint lehet anyagiilag hozzájárulni⁹.

A zsinagóga építésére való adakozás előkelő helyet foglal el a jótekonny célok között, csak három dolog van, ami ennél is fontosabb. Prioritást élvez mindenkiféle a rászoruló betegek gyógyítására vagy a gyerekek zsidóoktatására szánt adomány¹⁰. Ezek után következik a fontossági sorrendben a mikve céljára szánt adomány¹¹ és szorosan ez után az adakozás zsinagógaépítésre.

Azért illik kihirdetni azoknak a nevét, akik hozzájárultak a zsinagóga megépítéséhez anyagilag, hogy ezzel példát mutassunk másoknak¹². Az adakozónak joga van ráírni a nevét arra, amit ő adományozott¹³, de csak akkor, ha személyesen adakozott vagy épített – ez a megtiszteltetés azonban nem jár annak, aki csak szervezte a gyűjtést¹⁴. Ennek ellenére van olyan vélemény, hogy ha nagyon sok munkája volt a szervezéssel, akkor neki is jár ez¹⁵.

A zsinagóga építésére gyűjtött pénzt – ahogy más adományok esetében is¹⁶ – csak nagyon biztonságos módon szabad befektetni, nem lehet vele kockázatot vállalni¹⁷.

A ZSINAGÓGA HELYE

Illendő, hogy a zsinagóga egy jól látható magaslaton legyen¹⁸, lehetőleg központi helyen¹⁹, azonban az előbbi fontosabb figyelembe venni, mint az utóbbit²⁰.

A zsinagógát pontosan úgy kell építeni, hogy Jeruzsálem felé mutasson és az imádkozók a megfelelő irányba fordulva imádkozhassanak²¹. Az utóbbi évszázadokban azonban figyelembe veszik a település már kialakult szerkezetét, utcahálózatát is az épület tájolásakor²².

A ZSINAGÓGA MÉRETE

Úgy illik, hogy a zsinagóga nagyméretű legyen, hogy minél többen

A Budavári zsinagóga bimája és tóraszekrénye
Fotó: Polyák Attila

tudjanak egy helyen imádkozni, hiszen írva van²³: „népes nemzet ékessége a királynak”.

Írva van az is, hogy magasra kell emelni Isten házá²⁴, ahogy írva van²⁵: „...hogy magasra építsük Istenünk házá²⁴”, azonban a diaszpórában nem szoktak arra törekedni, hogy a zsinagóga a település legmagasabb épülete legyen, nehogy ellenérzést váltson ki a nem zsidó szomszédokból²⁶.

A toronyházak és felhőkarcolók korában, amikor a magasságában nem az épület szépsége mutatkozik meg, hanem a praktikussága, értelemszerűen nem igyekszünk, hogy a zsinagógáink ezeknél magasabbak legyenek²⁷.

Valamikor az épületek magassága egyenes arányban állt az impozánságukkal, azonban ma még az előkelő gazdagok villájuk esetében se helyeznek hangsúlyt a magasságra, akkor magasság helyett a zsinagóga szépségére kell az építésénél helyezni a hangsúlyt²⁸, és csupán magában az imádkozásra szolgáló teremben alakítanak ki lehetőség szerint nagy belmagasságot²⁹.

Van olyan vélemény is, ami szerint elég, ha a településen egy zsinagóga van, ami magas, a többinek már nem kell annak lennie³⁰.

Törekedni kell rá, hogy a zsinagóga szép, díszes, impozáns épület legyen, lehetőleg szebb, mint a település többi épülete³¹.

Arról, hogy mi a teendő, ha választani kell a szebb és a drágább megoldás között, megoszlanak a vélemények: vannak, akik szerint elsősorban arra kell figyelni, hogy a zsinagóga minél szebb legyen, de mások szerint a zsinagóga szépségét a rá fordított pénzmennyiség adja³². Ez azonban csak akkor igaz, ha egy magánadományból épül fel. Ha a közösség adja össze, akkor inkább szebb legyen, de olcsóbb³³.

A ZSINAGÓGA ELRENDEZÉSE

A zsinagógáknak egyes vélemények szerint a jeruzsálemi Szentélyhez hasonlóan négyszögletes alaprajzúnak kell lennie³⁴, de mások szerint mindegy, hogy kerek, négy- vagy nyolcszögletű egészen addig, amíg nem egy más vallás templomát akarjuk a formájával utánozni³⁵.

Illik, hogy a zsinagógának legyen egy előtere és ne az utcáról lépünk egyenesen a terembe, mert így nem egyenesen az utcáról áll be az ember a Világ Urához³⁶.

Az az ideális, ha az imádkozásra szolgáló helyiség főbejárata a tórszekrénnel szemben helyezkedik el, hogy rögtön belépéskor³⁷ meg lehessen hajolni felé³⁸. Ha erre nincs lehetőség, akkor el lehet ettől térni³⁹. Ezzel szemben jó, ha az utcai kapu nincs egy vonalban ezzel a főbejárattal, hogy ne lehessen egyenesen kilátni az utcára, mivel a kinti forgalom elterelheti az imádkozók figyelmét az imáról⁴⁰.

Igyekezni kell, hogy az épületnek legyen két bejárata: egyik a férfi, másik a női részben⁴¹.

Törekedni kell arra, hogy a zsinagógának legyenek ajtajai vagy ablakai, legalább részben az imádkozókkal szemben⁴², ahogyan Dánielnál is írva van⁴³: „ablakai nyitva voltak Jeruzsálem felé”⁴⁴. Az ablakok legyenek legalább 32 centiméteresek⁴⁵, és jó, ha 12 van belőlük⁴⁶ – egyik vélemény szerint pont ennyinek kell lennie, mások szerint legalább ennyinek⁴⁷. Nem kell, hogy az összes ablak a keleti oldalon az imádkozókkal szemben legyen⁴⁸, jobb elosztani őket minden oldalra.

Van olyan szokás, hogy a 12 ablakot hármassával osztják el a négy oldalon⁴⁹. Van olyan vélemény, hogy legalább egy, teljesen átlátszó ablak legyen az imádkozókkal szemben elhelyezve, hogy rálássanak az égre, ami fokozza az áhítatot⁵⁰. Szokás az ablakokat fejmagasságnál feljebb építeni, hogy az imádkozók figyelmét ne terelje el a kilátás az utcára⁵¹.

TORNYOK ÉS KUPOLÁK

A magyar ortodox rabbik az 1865-ös nagymihályi rabbigyűlésen szigorúan megtiltották, hogy tornyot építsenek a zsinagógákra⁵², mert más vallású templomra hasonlítana úgy, azonban a kupolák építését továbbra is jóváhagyták. Az ilyen tetőszerkezet nem csak azért előnyös, mert így jó akusztikája lesz a zsinagógának, hanem főleg azért, mert ezzel elejét lehet venni, hogy olyan profán dolgokra használják a zsinagóga tetejét, mint pl. a ruhaszáritás⁵³.

A Brooklyni Williamsburgban volt egy nagy ortodox zsinagóga, amelynek nagyon megfogytakozott a közössége. Az épületet a hitközség felajánlotta átvételre ingyen a szomszéd utcában élő pápai közösségnek, azzal a feltétellel, hogy amíg legalább egy eredeti tag jár a zsinagógába, addig biztosítaniuk kell a minyent. Mesterem, *Grünwald József* (1903–1984) pápai rabbi még így sem engedte átvenni az épületet, mert tornyok voltak rajta. Végül a klauzenburgi-kolozsvári közösség

A jeruzsálemi Hurva zsinagóga bimbója

kezébe került, akiknek első dolga volt lebontani a tornyokat.

FÉRFI ÉS NŐI RÉSZ KIALAKÍTÁSA

Ki kell jelölni külön a férfiak és külön a nők részét, ahol imádkozni fognak, a kettő közé pedig valamilyen elválasztót kell építeni⁵⁴. Van, aki szerint elég, ha ez vállmagasságig tart⁵⁵ – ám a legtöbb ortodox rabbinak, a magyar ortodox rabbikkal az élen, az volt az álláspontjuk, hogy olyan magas elválasztót kell építeni, hogy a férfi oldalról ne lehessen látni a nőket, nehogy elterelődjön a férfiak figyelme⁵⁶. Abban, hogy mennyire kell ennek takarnia, megoszlanak a vélemények: van, aki szerint egyáltalán nem szabad emberi alakot látni rajta keresztül, mások szerint csak olyan vastagnak kell lennie, hogy ne lehessen ráismerni senkire⁵⁷.

Az 1865-ös nagyimihályi rabbi-gyűlésen hozták azt a határozatot a magyar ortodox rabbik, hogy az olyan zsinagógába, ahol nincs elválasztó, nem szabad bemenni imádkozni⁵⁸. *Joszéf Dov Soloveitchik* rabbi (1903–1993), az amerikai modern ortodoxia szellemi vezetője szintén nagyon szigorú volt e tekintetben, és azt az álláspontot képviselte, hogy ha csak olyan zsinagógában tudnánk a sófárfújást meghallgatni, amiben nincs elválasztás a két nem között, akkor inkább ne hallgassunk sófárt⁵⁹. A női részt úgy kell megépíteni, hogy könnyen és teljes mértékben tudják követni a zsinagógában zajló szertartást az ott imádkozók⁶⁰. Az elválasztás elhelyezkedése tetszőleges: lehet hosszszában, keresztben vagy galériaként megoldva, amíg figyelünk rá, hogy ne legyen átlátszó⁶¹.

A mellékhelyiséget olyan meszszi-re kell az imateremtől elhelyezni, hogy egyáltalán ne lehessen érezni a szagát⁶² – és lehetőleg ne lehessen az illemhelyen a zsinagógában folyó szertartást hallani⁶³. Lehetőleg a wc-nek ne is legyen közös fala a zsinagógával⁶⁴.

Ugyancsak nem szabad közvetlenül az imaterem fölé elhelyezni az illemhelyet⁶⁵. A *Sulchán áruch* kommentárja szerint⁶⁶ lakást sem

szabad felette kialakítani, de Magyarországon nagyon elterjedt volt, hogy a rabbilakás a zsinagóga fölött helyezkedett el és csak arra figyeltek, hogy a házaspár szobája ne a tóraszekrény fölött legyen⁶⁷.

AZ ÉPÍTKEZÉS

Elterjedt szokás az építkezés megkezdését egy szertartással megtisztelni, aminek során a rabbi és a közösségi vezetők lerakják az épület alapkövét (*even hápiná*)⁶⁸.

A zsinagógát mindig azzal a feltétellel építik, hogy azt nemcsak

imára, hanem tanulásra és akár közösségi eseményekre is lehet majd használni⁶⁹. (Ilyen esetekben figyelni kell arra, hogy a zsinagógában a férfiak és a nők ne keveredve üljenek⁷⁰.)

Annak ellenére, hogy a Szentély építéséhez nem lehetett fát használni⁷¹, a zsinagógában ez meg van engedve⁷², éppen úgy, ahogy megengedett a fémeszközök használata az építkezésnél⁷³, noha ez a Szentélyben nem volt szabad⁷⁴.

Egyesek szerint nem szabad kikövezni a zsinagóga padlóját⁷⁵,

A brassói zsinagóga

Az olaszországi Saluzzo zsinagógájának bimája

mert írva van⁷⁶: „Ne készítetek magatoknak bálványokat... és borított követ ne helyeztetek el országokban, hogy leboruljatok rája”. De mivel általában nem szoktunk leborulni az ima során, a többség véleménye szerint megengedett a kőpadló⁷⁷. Egyedül Jom Kipurkor okoz ez problémát, akkor valamit le kell tenni a földre, hogy ne közvetlenül a padlóra boruljunk le, még akkor is, ha nem kőből van, mert össze lehet cserélni azt kőpadlóval⁷⁸. Nem szabad egy zsinagógát teljesen vagy részben lerombolni⁷⁹ – egyes vélemények szerint ez bibliai tilalom⁸⁰. Azonban javítási célból egyes részeit le lehet bontani⁸¹, de nem lehet teljesen lerombolni azért,

hogy újat építsünk – mert félő, hogy az új esetleg sohase fog felépülni⁸².

A ZSINAGÓGA BERENDEZÉSE

A berendezés kialakításakor figyelni kell arra, hogy ne legyenek lényeges változások az ősrégi hagyományokhoz képest⁸³.

A tóraszekrényt abba az irányba helyezik el, amilyen irányba fordulva kell imádkozni⁸⁴.

Legalább 10 *tefach*, (80 centi) magas kell, hogy legyen, mert így önálló helyiségnek számít és a rabbi a *drúsekor* vagy a papi áldásnál a kohénok hátat fordíthatnak neki, amikor a közösség felé fordulnak⁸⁵.

Kerülni kell, hogy a tóraszekrény ajtajára olyan szöveget írjanak fel, ami csak becsukva látszik egyben, de kinyitáskor szétválk, mert ez olyan, mintha töröltük volna, ami tilos sábeszkor⁸⁶.

Tilos olyan világítást vagy riasztót szerelni a tóraszekrénybe, ami sábeszkor bekapcsol, ha kinyitják az ajtót, mert szombatszégésnek számít⁸⁷.

Általános askenázi szokás, hogy a tórák a tóraszekrényben állnak, vagy kicsit döntve vannak elhelyezve⁸⁸ – kivételt képez a belzi haszidok szokása, akiknél fekszenek a Tórák⁸⁹.

A Tóraszekrény ajtaja előtt *párochet*⁹⁰, függöny lóg, ahogy a Szentek szentje előtt is lógott egy⁹¹.

Szokás a tóraszekrényt egy emelvényre építeni: ezzel is megtisztel-

jük a Tórát⁹² és a kohénok így magasabbról tudják megáldani az embereket⁹³. Általános szokás, hogy 3 lépcsőfok vezet az emelvényre⁹⁴.

Az előimádkozó szefárdi, arab országokból származó közösségekben a tóraolvasó *bimán* áll, a helyiség közepén. Áskenázi közösségekben a zsinagóga elején áll, általában a Tóraszekrény mellett jobbfelől⁹⁵. Az ima egyes részeit azonban némely

A marosvásárhelyi zsinagóga teteje

askenázi közösségekben itt is a *bimán*-nál mondják – jellemzően azoknál a részeknél, amelyeket később csatoltak az imához. Ezzel jelzik, hogy ez nem az eredeti része az imának. Ilyen a szombat fogadása a *Löchá dodi* éneklése utánig⁹⁶. Áskenázi rabbi szerint nem szabad az előimádkozónak a helyét megváltoztatni⁹⁷.

A *bima*, a tóraolvasó-asztal hagyományosan mindig a zsinagógának nagyjából a közepén áll⁹⁸ úgy, hogy mindenképpen legyen előtte néhány padosor⁹⁹. A magyar ortodox rabbik nagyon tiltakoztak, amikor a *bimát* a zsinagóga elejére akarták rakni, mert ennek egyértelműen az volt a célja, hogy más vallások templomaihoz hasonlítson a zsinagóga elrendezése¹⁰⁰.

Ha lehet, a *bimát* is emelvényre kell helyezni, körülötte pedig legalább 10 *tefachos* (80 centis) korlát legyen, megelőzendő a baleseteket¹⁰¹. Ez önálló helyiséggé alakítja a *bimát*, ez minden vélemény szerint lehetővé teszi, hogy ülhessünk a tóraolvasás alatt¹⁰².

A zsinagógai ülésrendnek két hagyománya van. Egyik szerint minden sor kelet felé, a tóraszekrény

A Vasvári Pál utcai zsinagóga női karzata a bima felől nézve

felé néz, és csak a közösség előjárói számára fenntartott első sor néz nyugatra¹⁰³. Máshol északra és délre néző ülésorok is vannak¹⁰⁴. A rabbinak a helye vagy a tóraszekrény jobb oldalán, az előimádkozótól jobbra van vagy a tóraszekrény bal oldalán¹⁰⁵.

Régen, Magyarországon, nagyon sok rabbi azon a véleményen volt különböző érvelések alapján, hogy nem szabad a nagy zsinagógába fűtőtestet betenni. A fűtést ezért pl. úgy oldották meg, mint a Vasváriban, hogy a pincéből jön fel a meleg egy ráccsal lezárt csövön át. Amikor a Vasvári nagy zsinagógájában felújítottuk a fűtési rendszert, akkor Isten úgy akarta, hogy megmaradjon ez

a rendszer, mert nem találtunk jobb megoldást¹⁰⁶. Ma már a zsinagógák a tökéletességéhez és szépségéhez tartozik, hogy télen legyen fűtött, nyáron pedig légkondicionált a helyiség – nem is ismerek olyan ma-

gyar gyökerű közösséget külföldön, ahol ne lenne fűtés.

A Szentély emlékére a zsinagógában szokott lógni egy villanyizzóval vagy hagyományos gyertyával világító örökmécses¹⁰⁷.

¹ *Sulchán áruch* OC 150:1.; ² *Mózes* 25:8.; ³ *Zohár* 3:186a.; ⁴ Lásd mind erről *Széd chemed* 1. kötet 130–131. oldal a lubavicsi kiadásban; *Bét kneszet kóhálachá* [a továbbiakban: *BKK*] 1:1–2.; ⁵ *SÁ* uo.; ⁶ *BKK* 2:2.; ⁷ *SÁ* CM 163:3. végén *RöMÁ*; ⁸ *Chátám Szófer* responsum CM 167. fejezet; a *SÁ* OC 53:23. *RöMÁ* alapján; ⁹ *Áruch hásulchán* OC 150:1.; *Tsurát Sájf* responsum 3. fejezet; ¹⁰ *SÁ* uo. 249:16.; ¹¹ *BKK* 4:6.; a lubavicsi rebbe: *Igrot kodes* 5. kötet 144. oldal, 16. kötet 192. oldal; ¹² *SÁ JD* 249:13.; lásd még *A rabbi válaszol* 2. kötet 44. fejezet; ¹³ Lásd *MáHáRám Sik* responsum OC 81. fejezet; ¹⁴ *Pitche tsuva* a *SÁ JD*-hoz 249:3.; ¹⁵ *BKK* 10:4. végén; ¹⁶ *SÁ JD* 259:1.; ¹⁷ *Áruch hásulchán* uo. 4.; *BKK* 9:3–4.; ¹⁸ *SÁ* OC 150:2. Lásd még *Áruch hásulchán* uo. 3–5.; ¹⁹ *BKK* 11:2.; ²⁰ *Uo.*; ²¹ *Maimonidész*, *Az ima szabályai* 11:2.; *SÁ* uo. 5.; *Misná brurá* 94:9.; ²² *Hálichot Slomo*, *Tfilá* 19:4. Lásd még *Or Jisráél* 60. szám 76–86. oldal; ²³ *Prédikátor* 14:28. Lásd még *BKK* 16:4.; ²⁴ *SÁ* uo. 2.; ²⁵ *Ezrá* 9:9.; *Talmud*, *Sábát* 11a.; ²⁶ *BáCH* uo. 3.; ²⁷ *Bét háböchirá – Móiri a Sábát* traktátushoz 11a.; ²⁸ *Piske tsuot* 150:7:5.; ²⁹ Lásd *BKK* 14. fejezet 17. lábjegyzetben; ³⁰ *Uo.* 10. lábjegyzetben; ³¹ *Zohár* 2:59b.; *Maimonidész*, *Az áldozásra alkalmatlan állatok szabályai* 7:11.; ³² *BKK* 16:3.; ³³ *Uo.* 21. oldal; ³⁴ *Sulchán hátáhor* 150:4.; ³⁵ *Nodá biJehudá* responsum *Tinjáná* OC 18. fejezet; ³⁶ *BáCH* uo. 90:13. Lásd még *Sulchán hátáhor* 150:4.; *BKK* 20. fejezet; ³⁷ *Zoltárok* 5:8. Lásd még *BKK* 17:2.; ³⁸ *SÁ* uo. 5.; ³⁹ *Biur hálachá* uo. *En potchim* bekezdése; ⁴⁰ *Chátám Szófer* responsum OC 27. fejezet; ⁴¹ *Héchal Jichák* responsum OC 12. fejezet végén; ⁴² *SÁ* uo. 90:4.; ⁴³ *Dániel* 6:11.; *Talmud*, *Bráhot* 34b.; ⁴⁴ Más okai is vannak annak, hogy az ablak követelmény, lásd *BKK* 18:1.; ⁴⁵ *Sulchán hátáhor* 90:3.; ⁴⁶ *SÁ* uo.; ⁴⁷ *BKK* uo. 3.; ⁴⁸ *RSZ* *SÁ* uo. 4. végén; ⁴⁹ *BKK* uo.; ⁵⁰ *Zichron Jehudá* responsum 1. kötet 63. fejezet; ⁵¹ *BKK* 17:5.; ⁵² Lásd Köves Slomó: *Zsidó szakadás* 134. és 143. oldal 3. paragrafus; ⁵³ *Aderet Élijáhu Gutmacher* responsum *EH* 38. fejezet; ⁵⁴ *Talmud*, *Szukká* 51a–52a. alapján. Lásd még héber és angol nyelvű írásaim a témában: *Párdész Chábád* 13. szám 95–150. oldal; *Compass Magazine* 5775. támu 24–33. oldal, 5776. tisri 24–33. oldal; ⁵⁵ *Igrot Mose* responsum OC 1. kötet 39–41. fejezet; ⁵⁶ Lásd *Párdész Chábád* uo. 102–107. oldal, *Compass* 5775 uo. 26–28. oldal; ⁵⁷ Lásd *Compass* uo. 29. oldal; ⁵⁸ Lásd *Zsidó szakadás* uo. 134. és 143. oldalon 5. paragrafus; ⁵⁹ *Lásd Community, Covenant and Commitment*, New Jersey 2005, 133. oldal; ⁶⁰ *Héchal Jichák* responsum uo. 12:9.; ⁶¹ Lásd *Compass* uo. 32. oldal; *Torat hámoichá* 126. oldal; ⁶² Lásd *SÁ* OC 83:1.; ⁶³ *Káf háChájim (Palachi)* 8:25.; ⁶⁴ *Misná brurá* 83:5.; *Jalkut Joszef* OC 1. kötet 267. oldal végén; ⁶⁵ *SÁ* uo. 151:12.; ⁶⁶ *Turé záháv* uo. 4.; ⁶⁷ *Mesterem*, Gávriél Zinner rabbi közlése; ⁶⁸ Lásd *Lousé Mordecháj* responsum 4. kötet 20. fejezet; a lubavicsi rebbe: *Sulchán Menáchem* 3. kötet 362–363. oldal; *BKK* 25. fejezet; ⁶⁹ Lásd *SÁ* uo. 11.; *Mágén Avrahám* uo. 14.; *Igrot Mose* responsum uo. 45. fejezet; *BKK* 26:4–5.; ⁷⁰ *Mágén Avrahám* uo.; ⁷¹ *5Mózes* 16:21.; *Talmud*, *Támid* 28b.; ⁷² *Mésiv dávár* 2. kötet 14. fejezet; *Hitororut tsuva* 1. kötet 14. fejezet; *BKK* 27:4.; ⁷³ *BKK* 28:2.; ⁷⁴ *2Mózes* 20:22.; *1Királyok* 6:7.; ⁷⁵ *Idézi a Mágén Avrahám* 131:20.; ⁷⁶ *3Mózes* 26:1.; ⁷⁷ *Mágén Avrahám* uo.; *BKK* 29:3.; ⁷⁸ *Máté Efrájim* 621:14.; ⁷⁹ *SÁ* uo. 152:1.; ⁸⁰ *Divré Chájim* responsum 1. kötet OC 3. fejezet; *BKK* 37:1.; ⁸¹ *RöMÁ* uo.; ⁸² *SÁ* uo.; ⁸³ *Michtáv Szófer* 2. kötet OC 1. fejezet; *Sulchán hátáhor* uo.; ⁸⁴ *SÁ* uo. 150:5.; ⁸⁵ *SÁ JD* 282:1.; *Turé záháv* uo. *Jóchéve dáát* responsum 3. kötet 19. fejezet; ⁸⁶ *Igrot Mose* responsum OC 4. kötet 40:22.; *Kinján Torá* responsum 1. kötet 76. fejezet; ⁸⁷ Lásd *Kdusát hásábát* 1. kötet 29. paragrafus; ⁸⁸ Lásd *RáSI a Mónáhot* 33a-hoz; *Rábenu Tám* véleménye a *Toszáfot* banuo. *há* bekezdése; *SÁ JD* 289:6.; *BáCH JD* 289:10. végén; *Misnát Joszef* responsum 4. kötet 31:2.; ⁸⁹ *Misnát Joszef* uo.; *Divré Pinchász* responsum 1. kötet 34:39.; ⁹⁰ *Talmud*, *Mogilá* 26b.; *SÁ* OC 315:1.; ⁹¹ *2Mózes* 26:33. Lásd *BKK* 40:1.; ⁹² *BKK* 41:2.; ⁹³ Lásd *Jóchéve dáát* responsum 2. kötet 13. fejezet; ⁹⁴ *Misnát Joszef*, *Bét kneszet* 22:2.; ⁹⁵ Lásd *Igrot Mose* responsum OC 2. kötet 28. fejezet, 3. kötet 10. fejezet; *Compass Magazine* 5776 uo. 32. oldal; ⁹⁶ Lásd *Hánhágot Kábbáljot* bösábát 206. oldal végén; ⁹⁷ Lásd *Compass* uo.; ⁹⁸ *SÁ* uo. 150:5. *RöMÁ* *Maimonidész* alapján, *Az ima szabályai* 11:3.; ⁹⁹ Lásd *Compass* uo. 31. oldal; ¹⁰⁰ *Zsidó szakadás* uo. 134. és 142. 2. paragrafus; ¹⁰¹ *5Mózes* 22:8.; *Ráv páálím* responsum 2. kötet JD 36. fejezet; ¹⁰² Lásd *SÁ* uo. 146:4.; *JD* 242:18. *RöMÁ*; *Mágén Avrahám* uo. 6.; *Turé záháv JD* uo. 13.; ¹⁰³ *SÁ* OC 150:5. *RöMÁ*; ¹⁰⁴ *Árugát hábohsilót* responsum OC 28. fejezet; *BKK* 44:2.; ¹⁰⁵ Lásd *Misná brurá* 94:11.; *Bócel háchochmá* responsum 3. kötet 15. fejezet; ¹⁰⁶ Lásd *Minháge hákóhilót* 1. kötet 27–30. oldal; *BKK* 45. fejezet; ¹⁰⁷ *Joszodé Jösurun* 1. kötet 46. oldal 29. paragrafus, lásd meg írásom: *Heárot ubiurim* 1161. szám 33–42. oldal, 1163. szám 51–56. oldal

„Duna — a folyó
remény és új

ZSINAGÓGA AVATÁS SZENTENDRE

Több száz ember jelenlétében fejezték be szeptember 22-én, a Szentendrei Újlipótváros és Szentendre új zsinagógájában helyezték el nagy

„A mai nap történelmi, hiszen sosem volt Budapesten olyan esemény, hogy nap két új zsinagógát nyitottak volna meg. A Tóra befejezése ma jelentette ki Köves Slomó, az Egységes Magyarországi Izraelita H

A Cipők a Duna-parton holokauszt-emlékmű mellett állva a rabbi a folyó mindig az életet szimbolizálja. Hetvenöt évvel ezelőtt azonban a halált. „Ma azonban azért vagyunk itt, hogy a világot visszaálta mondta a rabbi, hozzátéve, hogy a magyar zsidó közösség vég tanulhatja és ismerheti meg saját hagyományait, és ezt az öröme

Köves Slomó szerint Magyarországon ma a zsidó közösség bizony atrocitások nincsenek – és ebben lassan egyedülálló Magyarorszá kapukat és ablakokat. Meg kell ismertetni a saját hagyományain

„A mai eseményt annak szenteljük, hogy egyszerre mutassuk meg mányainkra és úgy gondoljuk, hogy Magyarországon és Budapest közösségnek” – zárta beszédét a rabbi.

Fónagy János, nemzeti vagyonnal kapcsolatos parlamenti ügye személyesen is jelentős a Duna-parti emlékmű, mert pótolja az dezőnek és Pauer Gyula Kossuth-díjas szobrászművésznak az va hogy szülővárosuk rejtett emlékezetéből, tudatalattijából felszín miniszterelnök budapesti látogatásakor mondott beszédéből idéz különleges fa, nagyon mély gyökerei vannak, de az ég, a jövő felé évezredek óta azok az erős és élettel teli hajtások, amelyekből a közössége fejlődött ki. Az államtitkár kiemelte: „a zsidóság szá ma reneszánszát éli a zsidó kultúra, a kormány pedig értékként te az örökségnek az ápolása, a jövő nemzedékeinek való átadása

Az Izraeli Főrabbinátus képviselőjében Eliezer Simcha Weiss ra szavait a reménység üzenete követte. „Bár embereket meg lehet ö a rabbi, aki szerint ma az Izrael és Magyarország között fennáll

Oberlander Báruch, a Budapesti Ortodox Rabbinátus vezetője a ta: 30 évvel ezelőtt azért érkezett Magyarországra, hogy családja fontosnak látott, és felépüljön a közösség ott, ahol édesapja egy „Ma itt lehetek és két új Tóra befejezésében vehetek részt. Az új z a zsidóságot, amit a mártírok megélték és utolsó pillanatig hittek

, amiben emlék,

élet árad...”

IDRÉN ÉS ÚJLIPÓTVÁROSBAN

asárnap délután Budapesten azt a két tóratekercset, amelyet szabású ünnepség keretében.

emény, ahol egy nap két tóratekercset fejeztek volna be, és egy indig nagy esemény, de Budapesten különösen örömműnnp” – Hitközség (EMIH) vezető rabbija a rendezvényen.

bi emlékeztetett arra, hogy a természet rendje szerint a víz, a an a Duna sem a tökéletességet, az életet szimbolizálta, hanem ítsuk a normális medrébe, a víz újból az életet szimbolizálja” – re szabadon, büszke és emelt fővel élheti meg saját identitását, t a többségi társadalom tagjaival is meg tudja osztani.

tonságban és nyugalomban élhet. Hozzáfűzte: *habár fizikai ág –, a szívekben és a fejekben még mindig ki kell nyitnunk a kat és egymás hagyományait, szokásait* – emelte ki.

meg: *büszkék vagyunk a múltunkra, büszkék vagyunk a hagy- pesten nemcsak múltja, hanem jelene és jövője is van a zsidó*

kért felelős államtitkár köszöntőbeszédében elmondta, számára emlékeket. Felidézte, hogy az alkotóknak, *Can Togay* filmren- llt a céljuk, hogy az ott maradt cipőkkel megidézzék a múltat, re hozzák mindazt, ami történt. Benjámin Netanjahu izraeli zve Fónagy János elmondta, hogy a zsidó nép olyan, mint egy é törnek az ágai. Ennek a jövőnek az irányába növekednek már magyar nemzet részeként Európa második legnagyobb zsidó mára Európában Magyarország biztonságos hely, hazánkban kint erre a közel hatezer éves szellemi és lelki örökségre. Ennek a zsidóság fennmaradásának a záloga”.

bbi mondott beszédet. A Dunába lőtt áldozatok emlékérről szóló ni, az ideológiát és szellemiséget nem ölték meg” – fogalmazott ó kapcsolatok különlegesen pozitívak.

a tóratekercsek ünnepélyes befejezését megelőzően hangsúlyoz- ával beteljesítse azt a küldetést, amit a Lubavicsi Rebbe egykor koron saját szemével látott meghalni zsidókat a Duna partján.

sinagógák építésével cél továbbadni a Tórát és továbbadni azt benne” – mondta Oberlander Báruch rabbi.

ZSINAGÓGAÁVATÁS

Szentendrén és Újlipótvárosban

ZSILIP

A helyszín Újlipótváros, azaz Budapest XIII. kerületének a Dunapart, a Nagykörút, a Váci út és a Dráva utca által határolt része. Budapestnek olyan különleges környékéről van szó, amely mind a mai napig megőrzött valamit kisvárosias jellegéből. A környék főutcáját, a ZSILIP háztömbjével is szomszédos Pozsonyi utcát barátságos vendéglők, családi boltok szegélyezik. Az utcán élénk az élet és a környékbeli közösségre erős lokálpatriotizmus jellemző. A városrész tradicionálisan erős és élő identitását számtalan folyóirat, internetes honlap és fesztivál reprezentálja. Lipótváros hagyományosan a zsidó kulturális élet egyik központja Budapesten. Már az 1900-as évek elején nagyszabású tervek születtek a „Lipótvárosi Zsinagóga” megépítésére. Végül az építkezés elmaradt, de nem felejtődött el. Ebben az időszakban főleg zsidó családok települtek ebbe a kerületbe. Sőt, a házak jelentős részét zsidó építetők húzták fel. A városrész történelméhez hozzátartozik, hogy 1944-ben itt volt a nemzetközi gettó.

Az EMIH 2015-ben fogalmazta meg egy új újlipótvárosi zsinagóga építésének gondolatát. A választás egy patinás Duna-parti háztömb aljában régóta üresen álló, nagyszerű fekvésű földszinti ingatlanra esett. A 2500 m²-es terület kiválóan alkalmas egy kortárs zsidó közösségi központ kialakítására. A hely neve: ZSILIP.

Az új központ megállítja a járókelőt, egybegyűjti a zsidó kultúra iránt érdeklődőket és felduzzasztja a közösséget. A zsinagóga mellett több funkciót is magába foglaló intézmény mindenki számára nyitott. A ZSILIP nemcsak a lokális zsidó közösség számára épül, hanem egész Budapestnek új kedvenc helye lehet.

A ZSILIP teljes programjának első állomásaként 2019. szeptemberben, a Róth testvérek adományának köszönhetően az ingatlan elülső részében „mini-Zsilip” kerül kialakításra. Az itt megnyitott kb. 300 nm-n zsinagóga, közösségi központ, és mini játszóház fog működni, Glitzenstein Sámuel és felesége, Sosi vezetésével.

SZENTENDREI ZSINAGÓGA

Szentendrén ugyan már a 18. század végén éltek zsidók, írásos emlék róluk legkorábban 1822-ből van, a város Izbég nevű részéről. Zsidók a város központjában csak 1849 után telepedhettek meg. Szentendre első zsinagógáját és iskoláját a Patakparton egy bérleményben alakították ki 1861-ben.

1943-ban a szentendrei rabbi helyettest, Stern Bélát (1897-1976) is munkaszolgálatra sorozták be. A hitközség elárvult, ezért az alelnök, Löwy Ferenc szeptember 22-én már-már könyörgő hangvételű levelet fogalmazott a Magyarországi Izraeliták Országos Iroda elnökségének. 1944 tavaszán a hitközség mintegy százhetven főt számlált, az iskola még tizenegy fővel működött. A Duna-parti gettóból, Monoron keresztül Auschwitzba deportálták a közösséget. Az elhagyatott zsinagógában szabószágot és cipész-műhelyt alakítottak ki, ahol a Tóra-tekercekből cipőbetétet készítettek – ez a gyalázatos tett adta a címét Kertész Péter, Pulitzer-díjas író, 2009-ben kiadott, a szentendrei zsidókról szóló regényének: Cipőtalpbetét – Tórából.

2009-ben helyi kezdeményezésre, Köves Slomó rabbi segítségével egy heti tanulókör alakult, és ettől talán nem függetlenül 2011-ben pár tucat itt élő, zsidó gyökerekkel rendelkező ember megalapította a helyi Magyar-Izraeli Baráti Társaságot, mely rendszeresen szervez – elsősorban kulturális alapon – programokat.

2019 szeptemberében újra zsinagóga nyílt Szentendrén. A Cháj Galéria egyszerre ad otthont zsinagógának, zsidó művészeti galériának és kóser kávézónak, ahol kulturális programok és közösségi események váltják majd egymást. A központot Myers Mendi rabbi és felesége, Tzivia vezetik.

Szeptember végén két zsinagóga és két rabbi avatását ünnepeltük. Mostantól a szentendrei zsinagógát *Myers Menachem (Mendi)* rabbi, az újlipótvárosi közösségi központot *Glitzenstein Sámuel* rabbi vezeti.

MYERS MENDI RABBI

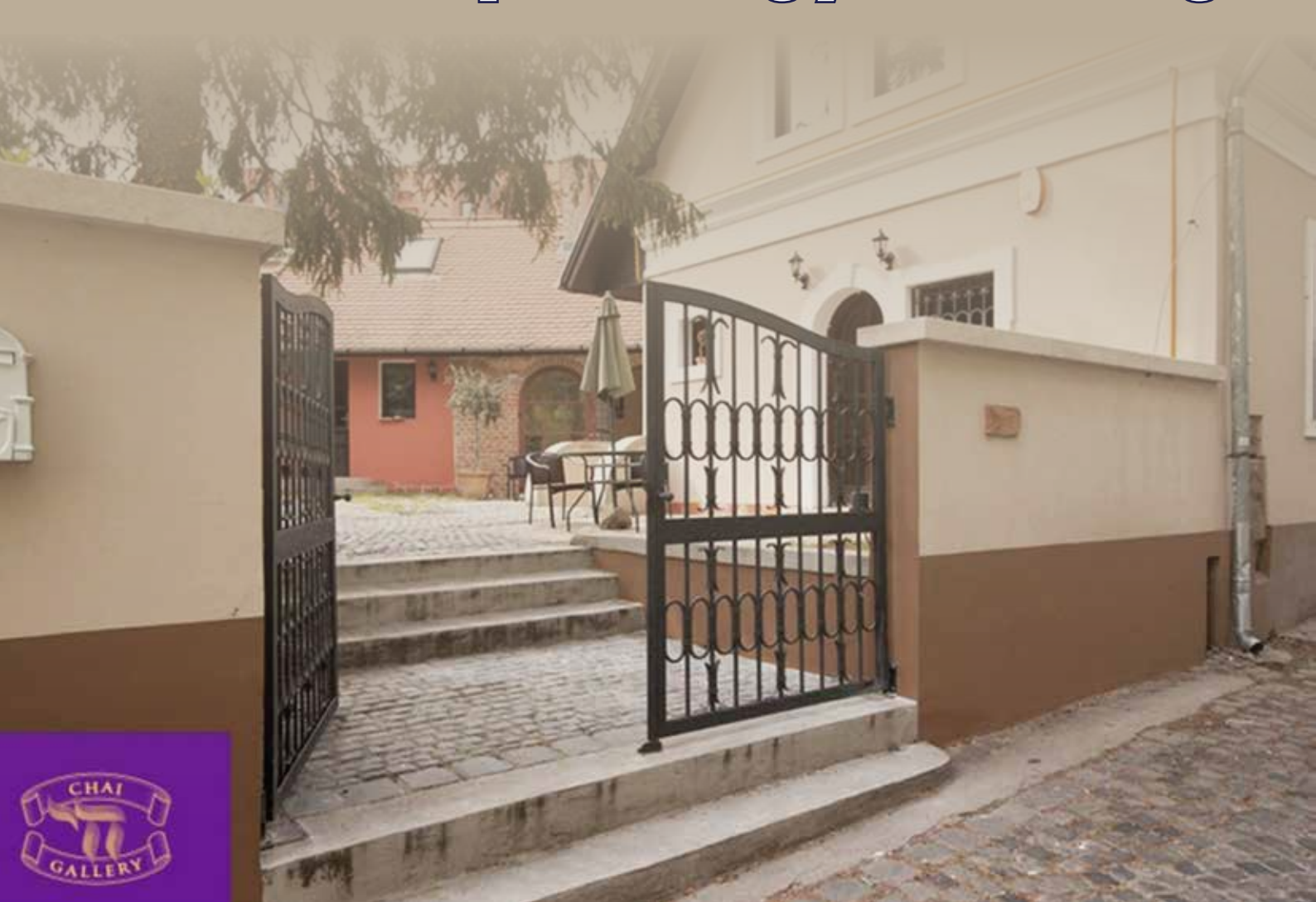
Myers Menachem (Mendi) és Tzivia az a fiatal rabbi házaspár, akik a szentendrei Cháj Galériát fogják vezetni. Mendi az Egyesült Államokban született és Pozsonyban nevelkedett, a pozsonyi főrabbi, Baruch Myers fiaként. Rabbinikus tanulmányait Izraelben és az Egyesült Államokban végezte.

Tzivia Budapesten született és az EMIH óbudai zsinagógájának fiatal tagjaként már egész ifjú korától aktív résztvevője volt a közösségnek és zsinagógának, ahova már nagymamája, Perlaki Kati is tartozott. Tzivia 17 évesen döntött úgy, hogy tanulmányait vallásos iskolákban Izraelben, majd Angliában folytatja.

Mendivel kötött esküvőjük után közösen költöztek Magyarországra, hogy itthon erősítsék a zsidó közösségi életet.

Bemutatjuk Magyarorszáág ké

Ét új zsinagógájának rabbijait

GLITZENSTEIN SÁMUEL RABBI

Glitzenstein Sámuel rabbi, az újlipótvárosi közösségi központ, a Zsilip vezetője. Glitzenstein Sámuel rabbi (közismert nevén „Glici”) és felesége, Sosi 2008-ban költöztek Izraelből Budapestre. A házaspárnak ekkor három kisfia volt – a család azóta négy gyermekkel bővült. Gliciek érkezésükkor nem beszéltek még magyarul és keveset tudtak választott hazájukról: jöttek, mert hívták őket, hogy segítsék a magyarországi zsidó fiatalság életét. Thaiföld, Vietnam és Közép-Amerika helyett döntöttek úgy, hogy Magyarországra költöznek – örökre. Mára mindannyian kiválóan beszélnek magyarul, nem okoz gondot

számukra az ügyintézés vagy a magyar barátakkal való kapcsolattartás.

Glici rabbi vidámságával és nyitottságával mindenkinek belopja magát a szívébe, ugyanúgy, ahogy Sosi tapintatos segítőkészségével. A Glitzenstein család 2017-ben költözött az Újlipótvárosba, annak reményében, hogy mielőbb megnyílik az új központ. Ide költözésük óta Gliciek számos közösségi programot szerveztek, otthonuk baráti találkozó helye családi vendéglátásuknak. Az új központ első állomásának kialakításával a már köréjük szerveződő közösség is rendezett otthonra talál.

„NEM NÉPSZERŰ KÍVÁNOK LENNI, HANEM HITELES”

Kevés olyan széles nyilvánosságot kapott téma volt a hazai zsidó közbeszédben, mint a Sorsok Háza körüli ügyek. **YITCHAK MAIS**, a Jád Vásem történelmi múzeumának egykori igazgatója, a Sorsok Háza – EMIH által felkért – főkurátora a Neokohn-nak beszélt egy pár hete kiszivárgott szakmai koncepcióról, és arról, miért gondolja, hogy a Sorsok Háza egy világszinten is egyedülálló múzeum lesz. **VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT INTERJÚJÁNAK RÉSZLETE**

– Néhány hete kiszivárgott a Sorsok Háza víziós dokumentumának vázlata, melyet egyes szakemberek profinak, mások gyengének tituláltak. Megint mások azzal gyanúsították a projekt gazdáit, hogy akaratuk ellenére próbálták őket együttműködésre bírni. Hogyan került ki a dokumentum, tettek-e valamilyen jogi lépéseket?

– Én a magam részéről a tartalommal foglalkozom, nem politikával. Az a bizonyos dokumentum az általános víziót tartalmazza, témákat, irányokat, értékeket és a narratíva céljait. Egy múzeum fejlesztésénél ez az első lépés. Mivel ez egy kreatív folyamat, az egyes lépéseket szokás több szakértővel, történészekkel, oktatási szakemberekkel, szociológusokkal is megvitatni. Ez rendkívül fontos. A dokumentum csak a visszajelzések után kerülhet egyáltalán véglegesítésre.

A kikerült dokumentum tehát egy munkaanyag volt, nem a végleges verzió.

Ennek dacára, így is örülök, hogy szakemberek kifejtették szakmai véleményüket.

Ami az „együttműködésre kényszerítést” illeti, sose mondanám azt egy szakembernek, hogy „ehhez adjátok a neveteket”. A kérdés mindig úgy merül fel, hogy „íme egy anyag, mivel komoly történész vagy, véleményezd kérlek”. Ez volt a helyzet a Milton Friedman Egyetem berkein belül működő Magyar Zsidó Történeti Intézet munkatársaival is. Saj-

nos azt tapasztaltam, hogy Magyarországon előszeretettel kritizálnak, semmint szakmai visszajelzést adnának. Számos múzeum felállításában vettem részt, mindenütt van természetesen szakmán belüli versengés, New Yorkban, Chicagóban vagy Montréalban, de ehhez hasonlót nem tapasztaltam sehol. Nem értem, miért egyenesen a sajtó nyilvánossága elé fordultak. Értem, hogy mindez politikai megfontolásból történik, de nekem nincs politikai agendám. Nem népszerű kívánok lenni, hanem hiteles.

– A dokumentumban magam is találtam néhány kellemetlenül zavaró hibát. Nem gondolja, hogy legalább a Nyilaskeresztes Párt nevét helyesen kellett volna meghatározni?

– Ahogy mondtam, ez egy munkaanyag, melyen sok ember dolgozik, sok ember keze közt megy át, de a tévedés vagy pontatlanság nem zárható. Ez esetben az angol nyelvi korrektor „javította” ki a nevet „Vasskeresztre”. Sokan felfigyeltünk a hibára, magam már rég kijavítottam. A hibák korrekciójának egyik módja pont az, hogy szakemberektől szakmai visszajelzést kapunk.

– Egyesek torzító hatást tulajdonítanak annak, ha túl nagy hangsúlyt fektet a múzeum a zsidó ellenállásra.

– Nem véletlen, hogy kifejezett célunk az eseményeket a zsidóság szemszögéből is bemutatni: miképp

fogták fel a zsidók a velük történeteket és hogy erre milyen választ adtak, ha egyáltalán. A tény, hogy számosféle és fajta reakció volt, azt mutatja, hogy semmiképp nem voltak passzívok. Sokan a zsidókat vágóhídra terelt birkaként igyekeznek bemutatni. Ezzel a felfogással azért sem értek egyet, mert az áldozatokat nem lehet bírálni. Ugyan a többség nem válaszolt vagy nem tehetette meg, hogy válaszoljon, de igenis voltak különböző reakciók. Azt is érinteni kívánjuk, ami ma is oly hangzatos, hogy „velünk ez itt nem történhet meg”. Ez sok helyütt volt tapasztalható Európa szerte, de itt volt talán a legerősebb.

– Mások azt bírálják, hogy a Sorsok Háza csak az ortodox zsidóság történetét mutatja majd be. Mi a terv ezzel kapcsolatosan?

– Mi egy minden tekintetben inkluzív és átfogó képet kívánunk nyújtani. A trianoni határozat és a bécsi szerződés utáni Magyarország zsidóságának jelentős része nem volt ortodox. Én leginkább beilleszkedtnék hívnám többségüket, nem asszimiláltak. Legtöbben magyarul beszéltek, magyarnak vallották magukat, de mindeközben zsidók kívántak maradni. Szenes Hanna családja például meglehetősen liberális volt, mégis ellátogattak a zsinagógába Jom Kipurkor. De sokan az ortodoxok közül is magyar érzelműek voltak. Izraelben egyszer találkoztam egy hászid zsidóval,

aki Debrecenből származott. Hoszszú pajesza és kaftánja volt, és azt mesélte, hogy otthon magyarul beszéltek, és csak szombaton beszéltek jiddisül. Hasonló Lengyelországban elképzelhetetlen lett volna.

– Sokan a kritikusok közül, úgy tűnik, már levonták a maguk következtetését és azt mondják, a múzeum a magyar állam felelősségét akarja majd lemosni.

– Nem hiszem, hogy az ehhez hasonló vádakban bárki is őszintén hinne. Valamire való történész ilyesmihez nem adná a nevét. Az a gondolat, hogy minden 1944 márciusában kezdődött volna, teljességgel abszurd. Mint azt egyébként a kikerült munkaanyag is részletesen kifejti, a holokauszt ebben a formában nem történhetett volna meg a sokkal korábbi zsidóellenes törvények és az erősödő antiszemita politika nélkül. A náci németek nem tudták volna programjukat társadalmi ellenállás nélkül végrehajtani, és a kollaboráns Sztójay kormány közigazgatása nem játszhatott volna közre 430 ezer magyar zsidó rekord sebességgel történő deportálásához. Külön hangsúlyt fektetünk a munkaszolgálatra, mely alapot szolgáltatott a diszkriminációnak és a széles körben elterjedt erőszakos antiszemitizmusnak.

A fő cél azonban mégis az, hogy a holokauszt történetét és morális üzenetét úgy közvetítsük, hogy az értő fülekre találjon és mindenki magáénak érezze. Ha valaki egy olyan múzeumban találja magát, ahol az egyetlen fókusz a „kollektív nemzeti szembesítés”, akkor ez a szándék nehezen tud valósággá válni. Meg kell találnunk az egyensúlyt.

A holokauszt olyan, mint egy fekete doboz. Ha belenézel, nem látsz semmit. Azonban, ha egy kis fény vetül be, annak a nem sok, alig 800 igaz magyarnak a fénye, akiket a Jád Vásem elismeréséből, úgy az rávilágít az emberi szabad választás erkölcsi felelősségének fontosságára és értékére. A túl sok fény azonban megvakíthat. Ez volna a szerencsén mosdatás. Az arányokat hitelesen kell érzékeltetni és megkérdézni az

NÉVJEGY

YITCHAK MAIS

- FOGLALKOZÁSA: történész, korábban a Jád Vásem múzeum igazgatója

odalátogató diákokat: „Vajon te milyen ember akarsz lenni?”. Egy jó múzeum nem „csak oktat”, de elgondolkodtat, mely gondolkodás akár több hétig is elkíséri az odalátogatót.

– Egy másik kritika szerint a víziós dokumentum egyfajta élményparkot varázsolt volna a józsefvárosi pályaudvarra. Fontosnak tartja a csúcstechnika alkalmazását ahhoz, hogy az üzenet kellő módon keresztülvihető legyen?

– Szó sincs erről. Jómagam is halottam ilyen abszurd kritikákat, mintha az lenne a cél, hogy Auschwitzot rekonstruáljuk. Nem mondhatjuk, hogy tudjuk, milyen lehetett Auschwitzban vagy a munkaszolgálatban. A legújabb oktatási tanulmányok azt mutatják, hogy a történetek sokkoló bemutatása el-

lentétes reakciót válthat ki. Ezért sem akarjuk a helyszíneket újra felépíteni. Azonban valahogy szükség van arra, hogy kognitív és érzelmi kapcsolatot teremtsünk a történetekkel. Olyan megoldásokat keresünk, melyek a látogatókban együttérzést és érzékenységet váltanak ki.

Ez a múzeum az általános közönségnek készül. Az én szakmám múzeum-történész. Ahhoz értek, hogy úgy meséljek el egy komplex történelmi dinamizmust egyszerűen, hogy közben nem csorbítom annak hitelességét. Az olyan alkotások, mint például a Saul fia, általános közönségnek készültek. Egy múzeum olyan kell legyen, mint egy történet, nem pedig olyan, mint egy lexikon.

– Tudna mondani arról néhány szót, hol tart a koncepció kialakításának folyamata? Miken dolgoznak mostanában és vajon lesz e olyan fórum, ahol a szélesebb közönség is megismerkedhet a tervekkel?

– A koncepció részleteinek kidolgozása jelenleg is folyamatban van, miközben a kialakítási terveken, a forgatókönyvön és a kapcsolódó multimédiás anyagokon is párhuzamosan dolgozunk. Egy nagy hírű, múzeumi dizájnban jártas céggel dolgozunk, miközben csúcstechnológiával készítjük a multimédiás eszközökben bemutatásra kerülő filmeket is. Jelenleg éppen az interjú készítése zajlik: Magyarországon, Franciaországban, Izraelben és az Egyesült Államokban forgatunk túlélőkkel, akik első kézből adnak tanúságtételt. A személyes történetek segítik a látogatót az „utazás” során.

Ahogy korábban is mondtam, olyan múzeumot igyekszünk létrehozni, amely inkluzív és, hála Istennek, Köves rabbi úrral hasonlóképpen gondolkodunk erről. Ennek megfelelően az év vége felé, azt remélem, előállhatunk újabb konkrétumokkal, hogy minél szélesebb kör bevonásával folytatódhasson a munka.

(Az interjú eredetileg angol nyelven jelent meg a Neokohn internetes portálon, ahol azóta a teljes magyar nyelvű verzió is elérhető.)

„MEGAZSINAGÓGA” HELYETT BÉRHÁZBEÉPÍTÉS A LIPÓTVÁROSI ZSINAGÓGÁK TÖRTÉNETE 1. rész

A belváros népszerű sétálóhely, különösen a Duna-part és a parlament környéke kedvelt, pedig a szűkebb, sakktáblaszerűen rendezett mellékutcák is sok építészeti remeket rejtene, és még annál is több történetet tartogatnak. Kevesen tudják, hogy a kiterjedt központi bíróság magasba törő, sárga klinkertéglás falak által keretezett tömbre egy árnyas parkot, annak közepére pedig egy gigantikus kupolával fedett zsinagógát terveztek. A grandiózus tervek mellett spontán módon alakult ki a lipótvárosi zsidó közösség, mely önerőből küzdött egy saját zsinagógáért, melynek eredménye a ma ismert Hegedűs Gyula (Csáky) utcai bérház földszintjének beépítésével született meg. Judapest anno rovatunkban a pesti megazsinagóga és a lipótvárosi zsidók történetét elevenítjük fel háromrészes sorozatunkban. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

Schikendantz és Herzog terve
a Vasárnapi Ujságban

A NAGYÜNNEPEK TÜKRÉBEN – KIHÍVÁSOK A NAGY PESTI HITKÖZSÉG ELŐTT

A 19. század fordulóján mintegy 14.000 ember tartozott a pesti neológ nagyhitközség keblébe, ehhez képest a szervezetnek nagyobb zsinagógája még mindig csak a Dohány és a Rumbach utcában létezett. A két nagyon kívül állandó jellegű imahelyek (az orthodoxokat nem számítva) az iskolákban, árvaházakban, kórházban, aggok házában és siketnémák intézetében voltak.¹

Természetesen, vagy mondhatnánk úgy is, hogy sajnos, de már több mint száz évvel előbb sem járt el mindenki a zsinagógákba, viszont nagyünnepekkor – mint ahogy az ma is tapasztalható – megnőtt az igény a „zsinagóga-látogatásra”. Ugyanakkor, ha számba vesszük az imaüléseket, akkor azt kapjuk, hogy a hitközségi tagok kevesebb, mint a felének jutott ülőhely állandó imahelyen, – hiszen a Dohányban 2964 (1492 a földszinten és 1472 a női karzatokon), a Rumbachban 1260

(786 férfi és 474 női),² a józsefvárosi zsinagógákban ráhagyással körülbelül 1000 ülőhely volt, az összes többiben pedig szintén nem lehetett több, mint még 1000 imahely.

Hogy is festettek hát az Istentiszteletek például az 5655-ös őszi ünnepekkor (1894-ben)? Kiderül egy korabeli beszámolóból:

„Telve voltak imaházaink az egész ünnep alatt, de ami az utolsó napon történt, fölülmúlja a képzeletet. Azt hittem kezdetben, hogy csak a Dohány utcai templom, melyben túlzás

nélkül, 10.000 ember szorongott a Hazkara alatt, telt meg annyira, s azt mondtam – és azt mondták mások is –, hogy ezen nem lehet segíteni. Mert akárhány imaházát állítunk is föl, az emberek mind csak a Dohány utcai templomba igyekeznek bejutni, melynek Isten-tisztelete egyenesen páratlan az egész világon. De meggyőződtem, hogy ez nem úgy van.

Elmentem a Rombach utcai templomba, azaz csak a templom felé, mert oda bejutni emberfia képes nem volt, és ott egy jelenetet láttam, melyet életemben elfelejteni nem fogok. A templom egész szélességében áthatatlan tömeg töltötte be teljesen az utcát, egészen az átellenes házakig. És ez az emberáradat a templomban levőkkel együtt a mazkir-nesomósz imát zúgta. A kocsiknak, melyek arra hajtottak, vissza kellett fordulniuk, mert az emberfalat keresztül törni úgy sem tudták volna, de tették ezt lármás szidalmak közt, a zsidókat és vallásukat nem valami nagyon dicsőítve. Később arról győződtem meg, hogy a templom udvara szintén telve volt hívőkkel, és hogy ott is Isten-tiszteleteket rögtönöztek, éppen úgy, mint a Dohány utcai templom bejáratában és más imaházak előtti tereken...”³

A HELYHIÁNY KEZELÉSE

A kritikus helyhiányból fakadó méltatlan helyzetet a hitközség pótimaházakkal próbálta kezelni,⁴ viszont az előljárárságban előbb-utóbb mindenki belátta szükségét az új zsinagógá(k) építésének. Az új zsinagóga mecénásai, vagyis a módosabb zsidók jellemzően a Lipótvárosban éltek, mely bérpalotáinak többsége az ő ízlésük alapján épült ki. Felmerült tehát, hogy az új imahely is az előkelő belvárosban emelkedjen – hiszen ott egy Koháry (ma: Nagy Ignác) utcai földszinti imahelyen kívül (az is csak 1905 végétől, lásd majd a következő részben) nem volt zsinagóga, pedig 1906-ban az V. kerületben az összlakosság 28,5%-a volt zsidó, mely igen szignifikáns szám volt. Összehasonlításképpen,

ugyanekkor a VI. kerületben a 34,9, a VII. kerületben pedig a 39,2% volt a lakosságban az izraelita vallásúak aránya.⁵ Tehát nem túlzás azt állítani, hogy a Lipótváros Pest elegánsabb zsidónegyede volt – igaz, intézmények nélkül.

A lipótvárosi zsinagógának mérész terveket szöttek: nagyobb zsinagógát álmodtak meg, mint a Dohány utcai – ahová a lipótvárosiak többségének már egyébként is derogált eljárni, hiszen az a szegényebb zsidó réteg kerületének peremén állt. A lipótvárosi „megazsinagóga” kimondatlanul, de nagyjából mindenki számára egyértelmű módon a Szent István-bazilika zsidó párja lett volna, mind monumentalitása, mind funkciója szerint.

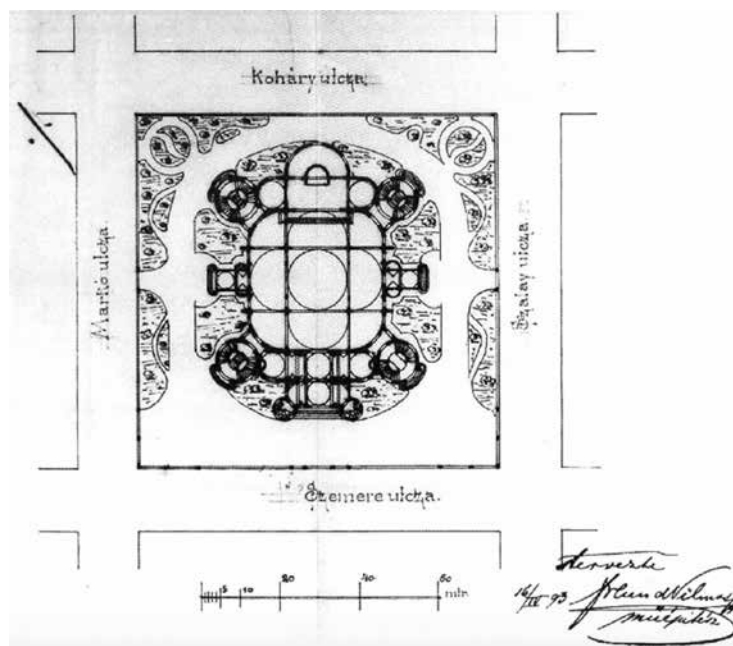
TELKEK AJÁNDÉKOZÁSA

A fővárosi bizottság 1889 nyarán a Markó utca és Koháry utca, illetve Markó utca és Szalay utca sarkán lévő két telket szavazta meg a pesti nagyhitközségnek, melyet fiú- és leányiskola építésére használhattak fel az ajándékozástól számított öt évben belül.⁶

Az épülő országház szomszédságában álló értékes telkek hitközségi elnyerését persze nem mindenki nézte jó szemmel, és néhányan – kisebb antiszemita felhanggal – szóvá is tették ezt. Nekik adott

frappáns magyarázatot *Havass Rezső* (1852–1927) udvari tanácsos és *Darányi Ignác* (1849–1927) későbbi földművelésügyi miniszter, miszerint az a budapesti zsidó hitközség, mely a fővárosi terhek negyedét viseli, és melynek „oly kiváló része van Budapest majdnem meseszerű emelkedésében, felvirágzásában és szépülésében; amely mindig becsülettel állotta meg helyét, amikor áldozatok hozataláról volt szó, akár a hazafiság, akár a közművelődés, akár a közjótékonyosság terén”, joggal kér és kap telket a fővárostól.⁷

Bár a telkek átszálltak a hitközséghez, az iskola épületének még csak a tervezését sem kezdték el. *Kohner Zsigmond* (1840–1907) bankár, a hitközség nagynevű elnöke ugyanis úgy gondolta, hogy az iskolát helyesebb volna, ha a – szegényebb – zsidók által lakott VI. vagy VII. kerületben állítanák fel, a Lipótvárosban pedig inkább azt a zsinagógát építenék fel, mely megoldhatná a fent idézett nagyünnepi helyhiányt. A megszavazott telkeken szűkösen fért volna el egy ekkora zsinagóga, ezért Kohner a fent említett két telken túl még további négy telekhelyet eszközölt ki a Markó – Koháry – Szalay és Szemere utca négyszögben, melynek összértéke elérte a 600.000 forintot is.⁸

Freund Vilmos: „Hit és remény” pályázatának alaprajza (Budapest Főváros Levéltára)

A FELTÉTELEK

A fővárosi közgyűlés 1893. október 4-én egyhangúlag szavazta meg a hat telek hitközségre történő átírását, melyhez öt feltételt szabtak:

„1. Köteles a pesti izr. hitközség az ez ügyben hozandó közgyűlési határozatnak felsőbb helyen történt jóváhagyásától, illetőleg a jóváhagyásnak a tanács részéről vele történt közlése napjától számítandó három év alatt a VI. vagy VII. kerületnek a nagykörúton belül fekvő területén a székes főváros tanácsá-

együtt minden megtérítés nélkül visszazállnak a főváros szabad rendelkezésére;

4. a telek, illetőleg azoknak a templom elhelyezésére szükséges része csakis templom céljára használható s azoknak sem külön, sem a templommal kapcsolatban bármiféle más célra ugyanis: hivatalszobák, gyűléstermek vagy lakások stb. céljára szolgáló épületet emelni nem szabad;

5. a telek a templom által igénybe nem vett része köztérül, nyilvános sétányul szolgál s annak közhasz-

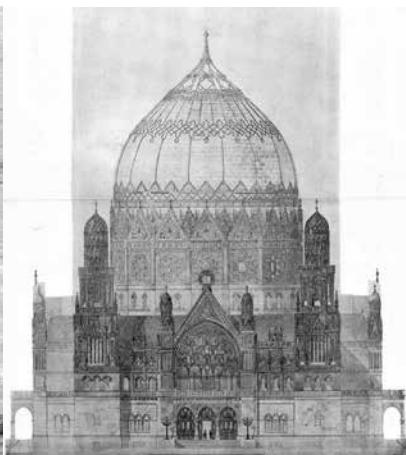
szint 1900-ra készült volna el a gigantikus épület.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Kohner elnök 1898 februárjában tette közzé a lipótvárosi „templom” (mert valójában a források végig templomnak és nem zsinagógának hívják) pályázati programját, melynek a főbb pontjai az alábbi kitételek voltak: teljesen szabadon álló épületet akartak, melyben minimum 3600 ülőhely van (fele-fele arányban férfiak és nők részére), paramétereit tekintve minimum 55 cm

Leisersdorfer (Lajta) Béla terve a Vasárnapi Ujságban

Foerk Ernő és Schömer Ferenc első helyezett terve (1899)

Bálint és Jámor terve a Vasárnapi Ujságban

Leisersdorfer (Lajta) Béla terve a Vasárnapi Ujságban

nak hozzájárulásával kijelölendő, saját költségen megszerzendő és jóváhagyandó tervek alapján legalább 800–1000 gyermek befogadására képes elemi iskola épületet emelni, köteles továbbá ez iskolát a kor követelményeinek megfelelőleg teljesen berendezni, felszerelni és fenntartani [...];

2. a templom céljára átengedendőnek javasolt hat telek a hitközségnek csak akkor fog átadatni, ha az előző pontban említett iskola tényleg felépült és rendeltetésének átadatott;

3. az 1. pontban jelzett határnaptól számítandó 8 éven belül köteles a hitközség a részére átengedett telkeken előzetesen bemutatandó és jóváhagyandó tervek alapján monumentális jellegű templomot építeni, mert különben e telkek a netán rajtuk lévő beruházásokkal

nálátára szolgáló rendeltetése telekkönyvileg biztosítandó.”⁹

„ZÖLD ÚT”

1896 októberében megnyitotta kapuit a hitközség új fiú iskolája a Wesselényi utca 44. szám alatt. A háromemeletes, 1200 diák befogadására képes épület *Freund Vilmos* (1846–1922) műépítész tervei alapján valósult meg. Az elemibe 540, míg a polgáriba 182 fiút vettek fel. A hányattottabb sorsú leány iskola a régi fiú iskola helyére költözött, ott az elemibe 324, a polgáriba pedig 186 leány iratkozott be.¹⁰

Az iskola felépülésével a fővárosi közgyűlés teljesítettnek tekintette a lipótvárosi telkekért cserébe szabott feltételt. A hitközség zöld utat kapott, többé hivatalos akadály nem hárult eléjük. Az optimista felfogás

széles és 90 cm mély ülőterülettel. A hétköznapi Istentiszteletek helyszínül szolgáló helyiségbe viszont csak 80 ülőhelyet kértek.

A frigyszekrény felé orgonát terveztek és külön karzatot egy 80 tagú énekkarnak, melynek egyébként 50–60 nm-es karpróba termet is terveztek. Az esküvők számára a templom két oldalára kocsifeljárós fogadótermet rendeltek, a gondnoknak pedig háromszobás lakást. Az egész épületbe központi fűtést, villanyvilágítással. Az összköltség viszont nem haladhatta meg az egymillió forintot. A felhívás tartalmazta, hogy a bírálók között, a megnevezett hitközségi tagokon kívül a kor három jelentős építész: *Hauszmann Alajos* (1847–1926), *Schulek Frigyes* (1841–1919) és *Steindl Imre* (1839–1902) foglal helyet. A jelíges terveket folyó év november

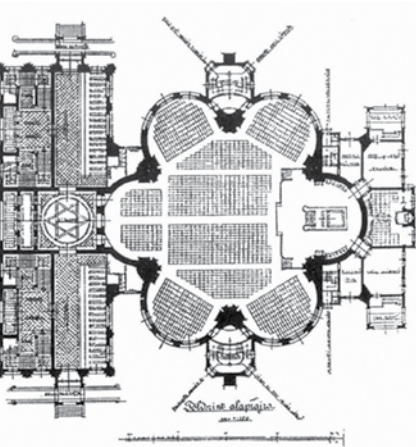
15-ig lehetett eljuttatni a hitközségi titkárságra.¹¹

NAGYRATÖRŐ TERVEK

A beadási határidőt végül 1899. február 1-jére módosították, így a hitközségre 23 pályázat érkezett, melyek közül csak tíznek ismerjük a tervezőjét.¹² Az első díjat *Foerk Ernő* (1868–1934) és *Schömer Ferenc* (1859–1925) „Alef” nevű terve, a másodikat *Bálint Zoltán* (1871–1939) és *Jámbor Lajos* (1869–1955) „Mózes” rajzai, a harmadikat pedig *Leitersdorfer Béla* (1907-től: Lajta, 1873–1920)

ben nem volna kifogástalan. A középső kupola túlságosan dominál [a földtől 70 méterre emelkedett volna el – Cs. V.], minden átmenet nélkül emelkedik ki az épület tömegéből és bizonyára túlköltséges volna. A részletarchitektúra igen szép, de a templom megközelíthetése nem ideális. Legnehezebb pontja a problémának éppen a kényelmes megközelíthetőség volt. Az épületet aránylag szűk utcák veszik körül és ezért a homlokzatok közepére helyezett bejárók nem mondhatók szerencsésekknek. A templom legtávolabb nézőpontjai az

re rákényszerítve, hanem mintegy önként kínálkozik. A főbejáratok kerek vesztibüljeinek az esküvők előtti, ugyanacsak kerek gyülekező terek tökéletesen megfelelnek. A ruhatár, előtér, illetve kisebb imatér, karzat-feljárók megoldása valóban szellemes. Az ideálisan központi elrendezés annyira hajlékony, hogy az egységes hatás veszélyeztetése nélkül bizvást reprodukálható kisebb méretekre, ami már azért is kívánatos volna, hogy a tervnek egyetlen hibáját elimináljuk. A női emporák ugyanis túlságosan mélyek, a méret reduk-

Leitersdorfer (Lajta) Béla zsinagógatervének rajza (Építő Ipar 1899. XXIII. évf. 88. o.)

Scheer Izidor és Pollák Manó terve (MZsl)

Kármán és Ullmann: „Rajzolt Mózes fej” (Der Architekt, V. 1899. 65. o.)

„Rajzolt hexagramm 5659” nevű terve kapta. A tervekben két dolog volt közös: a kupola alkalmazása és az, hogy az előirányzott költségtervet sokszorosan átlépték: a *Vasárnapi Ujság* szerint Foerk és Schömer zsinagógájának csak a kupolája meghaladta volna a hatmilliót is.¹³

A terveket *Komor Marcell* (1868–1944) építész az alábbiakban értékelte az *Egyenlőség* hasábjain:

„Foerk és Schömer építészek tervének formái szépek, lágyak; de tömeghatása, különösen a természet-

átlók irányában feküsznek, miért is a megoldást erre való tekintettel kellett volna megkomponálni. Egyetlen terv készítői számoltak az átlós helyzettel; ezek Bálint és Jámbor építészek, a második díj nyertesei. Az előterekhez az átlók irányában lehet jutni, férfi és nő az előterekbe tehát földött helyre együtt jöhet. A hívek kitóduló serege ugyancsak az átlós utak irányában oszolhatik el a legkényelmesebben. Az alaprajzi elrendezés teljesen szimmetrikus; a szimmetria azonban nincsen a terv-

ción folytán pedig éppen a hátulsó legrosszabb ülések esnének el. A magam részéről úgy architektúráját, mint alaprajzi elrendezését tekintve, az összes tervek közül ezt a tervet tartom kivitelre legalkalmasabbnak. Szemeimben különösen ajánlja ezt a tervet az a magyar zamat, amelyet ingyenc szemem a műből kiérez. Modern ez a terv minden ízében és nem utolsó érdeme, hogy a modern művészi törekvéseket sikerült formában tükrözi vissza.”¹⁴

Folytatás következik.

¹ „Hírek – Templomok a nagy ünnepekre”, *Egyenlőség* (1898) 17. évf. 35. szám, 8. old. ² Podonyi Hedvig, *Zsinagógák Magyarországon* (Budapest: Viva Média Holding, 2005) 58.; 88. old. ³ „Hírek – Istentisztelet utcán és udvaron”, *Egyenlőség* (1895) 14. évf. 16. szám, 7. old.; ⁴ A pótimaházakról szóló cikkünket lásd: Cseh Viktor, „Őszi pótimaházak a fővárosban – Hol és hogyan imádkoztak elődeink Budapesten?”, *Egység* (2018) 29. évf. 110. szám, 24–27. old.; ⁵ „Hírek – »Judapest«”, *Egyenlőség* (1911) 30. évf. 6. szám, 9. old.; ⁶ „Hazai hírek – A fővárosi törvényhatósági bizottság”, *Egyenlőség* (1889) 8. évf. 26. szám, 10. old. (A forrásban tévesen a Szalay utca helyett Súlyom [most: Bihari János] utca szerepel.); ⁷ „Hírek – Köszönet”, *Egyenlőség* (1893) 12. évf. 40. szám, 8–9. old.; ⁸ *Uo.*; ⁹ „Budapest és az új zsidó templom”, *Egyenlőség* (1893) 12. évf. 40. szám, 2–3. old.; ¹⁰ „Hírek – Új kulturintézetek”, *Egyenlőség* (1896) 15. évf. 43. szám, 9. old.; ¹¹ Gábor Eszter, „A lipótvárosi zsinagóga pályázata”, in: Gerő András (főszerk.) *Budapesti Negyed – A meg nem épült Budapest* (1998) V. évf. 4. szám – VI. évf. 1. szám, 45–47. old. A továbbiakban: Gábor, 1998.; ¹² Gábor, 1998: 11–12. old.; ¹³ P. G., „Az ötödik kerületi új zsidó-templom pályázata”, *Vasárnapi Ujság* (1899) 46. évf. 13. szám, 201–202. old.; ¹⁴ Komor Marcell, „A lipótvárosi templom tervei”, *Egyenlőség* (1899) 18. évf. 12. szám, 4–6. old.

A Tóra mint a szakácskönyvek

FORRÁSMUNKÁJA 1. rész

A Tóra, mint a világ rendjét leíró gyakorlati kézikönyv, sokat foglalkozik azzal, hogy mit, mikor és hogyan ehetünk vagy nem ehetünk. Ezek a kóserság alapszabályai, melyek közül számos parancsolattal már foglalkoztunk cikkeinkben. A száraz törvények mellett nem egy tórai történetből értesülünk arról, hogy mit ettek őseink, legyen szó az elsőszülöttségért adott lencséről, az egyiptomi kivonuláskor fogyasztott maceszről vagy a pusztai vándorlás során hulló mannáról és az egyiptomi húsfőzelék utáni vágyakozásról. Most induló sorozatunkban olyan tórai szövegek közül szegezünk, melyek az étkezéssel kapcsolatosak, rövid magyarázatot vagy egy-egy receptet adva mindegyikhez. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Miért emlegeti a Tóra ilyen gyakran ezt a mindennapi, mondhatni földhözragadt tevékenységet? A Mittler Rebbe szerint nincs annál spirituálisabb tevékenység, mint nem csupán a szájunkkal, de az elménkkel is enni. Amikor egy ember eszik és egyesül az elméje a lelkével, el tudja különíteni egymástól a jót és a rosszat, az istenit és a szentet. Az étel magasabb szférákba kerül, és az isteni szikrák, melyeket az ember az ételben felfedezett, még magasabbra emelik őt. Ahogyan a Teremtő a spirituálisból megteremtette a fizikait, a materiálisat, ugyanúgy alakítja át az ember az étkezés által a fizikait szellemivé – ha helyesen étkezik. A zsidóság nem támogatja az aszketizmust. A zsidó filozófia az emberi szükségleteket is Istentől valónak tekinti, így a testi élvezetek ugyanúgy kíváncsatosak, mint a spirituális tevékenységek, amennyiben a tórai előírásoknak megfelelően végezzük azokat.

EGY TÁL LENCSE

Kezdjük a legismertebb történettel, melynek egyik főszereplője a *nezid ádászim*, vagyis a lencsefőzelék.

eseményeket kiegészítő történet) elmeséli, hogy éppen ezen a napon halt meg, 175 éves korában, Ávrám. Jáákov tehát az apját gyászoló apjának főzte a lencsét, mely napjainkig a gyász egyik jele és a gyászolók egyik eledele.

Ennek két oka van, mindkettő a lencse formájában keresendő. A kerek ételek: lencse, tojás, csicseriborsó, az élet körforgását jelentik, a születés és elmúlás állandóan egymásba érő ciklusát. A másik ok az, hogy a lencse – kerek ségével – a halált jelképezi: ahogyan a korongszerű lencse gurul tovább és tovább, úgy jár a halál, a szomorúság és a gyász folyamatosan az emberek között, egyikőtől a másikig.

A bibliai időkben a lencse – a gabonafélék után – az egyik legszélesebb körben fogyasztott ételféleség volt. Könnyű természetűsége és elérhetősége, magas rost- és fehérjetartalma miatt számos ókori étel alapját képezte, és gyakran fogyasztották kenyér vagy hús helyett. Legtöbbször valószínűleg levest (*márak*), vagy a fent idézett tórai szövegben is említett főzeléket (*nezid*) készítettek

És főzött Jákob főzeléket; Ésau pedig jött a mezőről és fáradt volt. És mondta Ésau Jákobnak: Adj ennem, kérlek, ebből a vörösből, mert fáradt vagyok... Jákob pedig mondta: Add el nekem ezen a napon a te elsőszülöttségedet. És mondta Ésau: Íme, én megyek a halál elé, minek is nekem az elsőszülöttség? De Jákob mondta: Esküdj meg nekem ezen a napon, és ő megesküdött neki; és eladta elsőszülöttségét Jákobnak. Jákob pedig adott Ésaunak kenyeret és lencsefőzeléket...

(1Mózes 25:29-34.)

Az elsőszülöttség az ősi időkben a mainál jóval nagyobb jelentőséggel bírt, annak birtokosa vitte tovább a család nevét és címeit, emellett kétszeres részt kapott az örökségből. Az elsőszülöttség egy tál lencsére cserélésének története közismert, ám kevésbé köztudott, vajon miért éppen lencsét főzött Jáákov. A midrás (a tórai

belőle. A Jáákov és Ésau bibliai történetében szereplő lencse valószínűleg a könnyen és gyorsan fővő vörös lencse volt, hiszen Ésau „abból a vörösből” kért enni.

Az alábbi sűrű leves vagy főzelék is vörös lencséből készül. Főzés előtt alaposan válogassuk át és mossuk meg a szemeket, nehogy kártevő kerüljön az ételbe.

LENCSEFŐZELÉK

párve, tojás- és gluténmentes

1 pohár vörös lencse; 3 pohár víz; 3 répa kis kockákra vágva vagy 1 felkockázott répa és 2 pohárnyi, kockára vágott tök; 1 hagyma apróra vágva; 2 gerezd fokhagyma összetörve; 1-1 kiskanál kurkuma és őrölt római kömény; 1 babérlevél; Só, bors ízlés szerint
A tálaláshoz: felaprított petrezselyem vagy koriander

A lencsét átvizsgáljuk, majd tálba tesszük. Hideg vizet eresztünk rá, kézzel erőteljes mozdulatokkal megkeverjük, majd megvárjuk, míg leülepszik. Néhányszor megismétljük, amíg megbizonyosodunk arról, hogy nincsen bogár a szemek között. Miután átmostuk a lencsét, lábosba tesszük, hozzáadjuk a vizet és felforraljuk. A tetején képződött habot kanállal eltávolítjuk. Hozzáadjuk a zöldségeket, valamint a fűszereket, és kis lángon, letakarva, mintegy 20-25 perc alatt puhára főzzük. Az elpárolgott vizet szükség szerint pótoljuk, nehogy leégjen az étel. Felaprított petrezselyemmel vagy korianderrel megszórva, melegen tálaljuk.

Következő receptünk már kicsit jobban eltávolodik a tál lencse történetétől. A főzelék mellé kínálhatunk lencsefasírtot is.

LENCSEFASÍRT

Párve, tojásmentes

2 pohár vörös lencse; 4 ek. teljes kiőrlésű liszt; 4 gerezd fokhagyma; 1 kisebb fej hagyma; fűszerek: só, bors, őrölt koriander; egy marék felaprított petrezselyem; olaj a sütéshez

A lencsét tálba tesszük. Hideg vizet eresztünk rá, néhány gyors mozdulattal megkeverjük, és megvárjuk, míg a lencse az edény aljára merül. A vizet leöntjük, és még kétszer megismétljük a folyamatot, így bizonyosodva meg arról, hogy a lencsében nincsen bogár. Ezek után a lencsére annyi vizet teszünk, amennyi ellepi, és néhány órára-egy napra letakarva a hűtőszekrénybe tesszük. Felhasználás előtt leszűrjük, a lencsét (főzés nélkül) a hagymával és a fokhagymával együtt felaprítjuk. Hozzáadjuk a lisztet, a fűszereket és a petrezselymet, majd gombócokat formálunk, melyeket kissé ellapítunk. Széles serpenyőben másfél-két centiméter mély olajat hevítünk, és óvatosan beleeresztjük a fasírtokat. Néhány perc alatt minden oldalukon világosbarnára sütjük a lencsefasírtokat, papírtörletre lecsepegtetjük és salátával tálaljuk.

KENYERET IS EGYÉL...

A szöveg említi, hogy a főzelék mellé kenyeret is adott Jáakov Észávnak. A gabonafélék hagyományban betöltött jelentőségét nemcsak az mutatja, hogy nem egy

tórai történetben is felbukkan valamilyen formában, hanem az is, hogy több áldozat is kapcsolódik hozzájuk. Emellett a gabonafélék szerepelnek Izrael Földjének hét termése között is:

Mert az Örökkévaló, a te Istened elvisz téged jó országba, hol vízpatakok vannak, források és mélységek, melyek erednek a völgyben és a hegyen, oly országba, hol búza, árpa, szőlő, füge és gránátalma (terem), oly országba, hol olajfa és méz van, oly országba, ahol nem szűkiben eszel kenyeret, ahol nem szenvedsz hiányt semmiben... (5Mózes 8:7-9.)

Sorozatunk következő részében a kenyerek világába látogatunk!

Bűn, megtérés, hatalmi pozíció

GONDOLATOK EGY NYILVÁNOS BŰNVALLOMÁS MARGÓJÁRA

A közelmúltban jelentetett meg a közösségi médiában egy egykori tanár hosszú írást arról, hogyan zaklatott és molesztált diáklányokat – mindezt a megbánása jeleként, a megtérése jegyében, mivel szeretne rabbiként működni a továbbiakban. A Jom kipur előtti időszak különösen alkalmas a megtérésre, ennek jegyében érdemes ezen a szomorú eseten keresztül megvizsgálni, mi a megfelelő módja a megbánásnak. Én magam mindig „tsuva-párti” vagyok, több ismert esetben is támogattam olyanokat, akik súlyos vétkek után tértek meg és tartottak bűnvallomást¹, azonban fontos hangsúlyozni, hogy mind a bűnök nyilvánosságra hozatalakor, mind a vallási vezetők kinevezésekor nagyon óvatosan kell eljárunk. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A MEGTÉRÉS ADOMÁNYA

A megtérés lehetősége különleges isteni ajándék, az ember, aki áthágta a törvényt, meg tud térni, el tudja törölni vétkeit és Isten megbocsátja azokat. A Tórában két helyen is utal arra, hogy nem elég megbánni az embernek a bűnét, hanem bűnvallomást is kell tennie². Azt, hogy miért fontos a bűneinket kimondva is megbánni, azzal magyarázza a haszidizmus³, hogy az, aki cselekedettel vétkezik, cselekedettel kell, hogy megtérjen, mert ez megerősíti a szívbeli megbánás érzését. Ez a cselekedet a *viduj*, aminek az a lényege, hogy kimondjuk Istennek: vétkeztem.

A Talmud⁴ két véleményt hoz erről. Jehudá ben Bává rabbi véleménye szerint nem elég kimondani, hogy vétkeztem, el kell mondani azt is, hogy mit. Ezt látjuk a mózesi *viduj*-ban⁵, ahol Mózes elmondta, „...nagy vétket követett el ez a nép, midőn aranyból istent alkotott magának”. Ákiva rabbi véleménye szerint nem kell elmondani, hogy mit vétett az ember, arra alapozva, hogy „Jó annak, aki bűnbocsánatot nyer és a vétke el van takarva”⁶.

NYILVÁNOSAN VAGY CSAK ISTENNEK TEGYÜNK VALLOMÁST?

Egy kicsit későbbi korban a Ráv a Talmudban felhívta rá a figyelmet, hogy a fenti *zsoltár*verssel ellentmond a *Példabeszédek*ből az a mondat, ami szerint „Nem boldogul, aki eltakarja vétkeit”⁷. Ezek szerint ki kell mondani, ki kell hirdetni a bűnt. A magyarázat az ellentmondásra az, hogy ha a vétkek közismert, akkor fontos, hogy nyilvánosan elismerje a bűnös, hogy vétkezett, és ne tagadja. Ha viszont nem ismert, akkor ne hozza nyilvánosságra, mert nem vall az Isten tiszteletére, ha kihirdetjük, hogy áthágtuk a törvényeit.

Ugyanerről Náchmán rabbi azt mondja, hogy különbséget kell tenni az ember ellen elkövetett és az Örökkévaló ellen elkövetett vétkek között. Előbbi esetben hozza nyilvánosságra a bűnös, amit tett, mert így – RÁSI szerint – a közösség segíthet a sértett felet rábeszélni, hogy megbocsásson. A második esetben azonban jobb nem nyilvánosságra hozni az Isten ellen elkövetett vétket. Maimonidész⁸ szerint az előbbi oka, hogy jobban szégyellje magát a vétkes az ember ellen elkövetett bűneiért, de az Isten ellen elkövetettekkel szemtelenség lenni „kérkedni”.

NÉVJEGY

OBERLANDER BÁRUCH

- SZÜLETETT: 1965
- FOGLALKOZÁSA: rabbi, a magyarországi Chábád mozgalom vezetője, a Budapesti Ortodox Rabbínátus feje
- CSALÁD: házas, hét gyermek édesapja, 3 unoka nagyapja.

A háláchá⁹ által elfogadott vélemény szerint nem kell az embernek részleteznie a vétkét a bűnvallomásban. De az ember jobban szégyelli a bűnét és mélyebb lesz a megbánása, ha halkán, Istenhez szólva részletezi a bűnét¹⁰. (A héber abc sorrendjébe szedett jom kipuri bűnvallomás, amit mindenki egyformán mond, az ima része, ezért hangzik el hangosan¹¹.)

Továbbá azt mondja a háláchá, hogy az emberek előtt azt a vétket szabad (de nem kötelező!) nyilvánosan felvállalni, ami amúgy is közismert¹², illetve sok vélemény szerint az ember ellen elkövetett vétket nyíltan meg kell vallani, az Isten ellen elkövetetteket azonban nem¹³. A többi vétket tilos hangosan elmondani. A Talmud szerint¹⁴ ez az egyik oka annak, hogy az *Ámidát* halkán mondjuk el, hogy legyen az embernek lehetősége a vétkeket felsorolni.

A fent említett esetben én több szempontból is helytelennek látom ezt a fajta „bűnvallomást”, ami ízléstelen részletességig ismerteti a vétket. Leginkább azért, mert ezzel tovább árt az áldozatoknak, akikre sokan ráismerhetnek a leírás alapján. Ismételten traumatizálja őket és még ismertebbé teszi a róluk szóló megszégyenítő történeteket.

SZOLGÁLHATJA-E A KÖZÖSSÉGET EGY BŰNÖS?

A történet másik aspektusa az a kérdés, hogy betölthet-e közösségi szerepet, aki súlyos bűnt követett el, lehet-e vallási, spirituális vezető stb.

Nagyon óvatosan kell eljárunk, mikor valakit valamilyen közösségi szerepre, vallási vezetői pozícióra kijelölünk.

A Talmud¹⁵ nem helyesli, hogy kinevezzenek egy romlott múltú embert vezetőnek. Hiszen, ha az ilyen ember valakinek felhívja a figyelmét, hogy egy „szálka van a szemében”, az azt fogja felelni: „nekem egy szálka, de neked egy egész gerenda”. Vagyis nem lesz súlya a szavainak, nem lesz hatékony a munkája.

Azonban kinevezése után a háláchá nehezen teszi lehetővé, hogy valakitől elvegyenek egy már megszerzett közszolgálati pozíciót, vallási kinevezést¹⁶. Két kivétel van ez alól, mégpedig az, ha valaki visszaélt a hatalmával vagy korrumpálódott. Ilyenkor nem is kell figyelmeztetni, mielőtt visszavonják a kinevezését, hiszen azt egy munka elvégzésére kapta, aminek nem tett eleget¹⁷. „Ha egy vallási vezető visszaélt a pozíciójával, például egy nőt elcsábított, kérdés nélkül, rögtön elveszíti a munkáját, mert nem lehet engedni, hogy a munkájával tovább vétkezzen. Csak akkor lehet visszaengedni, ha teljesen megtért”¹⁸. A megtérését a közösség védelmében nagyon szigorúan kell megvizsgálni, és csak akkor szabad visszaadni a pozícióját, ha meggyőződünk róla, hogy nem fogja ugyanezt újra elkövetni¹⁹. Ha ez érvényes a már kinevezett vezetőkre, akkor mennyivel inkább érvényes egy olyan új vezető kinevezése kapcsán, aki máshol már visszaélt hatalmával.

A HATALOMMAL VALÓ VISSZAÉLÉS

Ha egy vallási vezető privátban vétkezett, például nagyon éhes volt és nem kósert evett, az nem jelenti azt, hogy visszaélt volna a kinevezéséből adódó hatalmával – a bűne nem a munkájából ered. Ha azonban vezetőként nőket csábított el, az már visszaélés, hiszen a pozíciójából adódott a lehetősége erre a bűnre. Utóbbi esetben le kell mondatni és csak akkor kerülhet vissza a pozíciójába, ha meg lehet róla teljes egészében győződni,

hogy megtért. A pozsonyi *Chátám Szófer* egy nagyon szigorú hangú írásában egy vétkes vallási vezetőről azt írta²⁰: „megtérni mindenképpen tud, de a pozíciójába soha többet ne kerüljön vissza”.

SZABAD-E A BŰNÖSSSEL KOCKÁZATOT VÁLLALNI?

Felmerül a kérdés, hogy hogyan kell meggyőződni a megtérés valódiságáról. Vagy minden tsuvát el kell fogadnunk és „vállalni a kockázatot”, hogy esetleg hamis volt?

Ez a dilemma nem újkeletű, már a Talmudban is olvashatunk ilyenről²¹.

Volt egy bizonyos mészáros, akiről kiderült, hogy az anyagi veszteséget elkerülendő, tréffi húst kóserként árult a piacon. Ráv Náchmán emiatt úgy határozott, hogy az illető se bírónak, se tanúnak nem alkalmas, sőt elbocsátotta a mészárosi szolgálatból is.

A mészáros ezután önmagára mért büntetésként hosszúra növesztette a haját és a körmét. Látván ezt, Ráv Náchmán úgy gondolta, ismét alkalmasnak nyilvánítja a mészárosi szolgálatra. Rává azonban azt mondta neki: És ha csak azért csinálja, hogy megtévesszen, és folytathassa a mesteriségét?

Mit tekintettek volna elegendő bizonyítéknak az őszinte megtérésre, kérdezi a Talmud, válaszul pedig Ráv Idi bár Ávin véleményét hozza: ha olyan helyzetben bizonyította volna, hogy uralkodik a pénzvágya fölött, amiben nem számíthatott arra, hogy az a javára válik a munkája visszaszerzésében és, ha a Tóra úgy kívánja, készséggel lemond a személyes hasznáról. Például költözzön el egy olyan helyre, ahol senki sem ismeri, ezzel mutatva, hogy nem álságos a bűnbánata, mivel az új helyen nem is tudtak a bűnéről. Ezenfelül adjon vissza egy értékes elveszett holmit, vagy a jövőben vállaljon számottevő anyagi veszteséget és minősítsen alkalmatlannak egy értékes állatot, inkább mintsem kóserként árulja. Mindezzel mutatva, hogy valóban megbánta bűnét.

A dolog lényege, hogy a megtérést olyan körülmények között kell bizonyítania, amiben objektívan látható, hogy komolyan megtért és megváltozott. A mi esetünkben még az is **valamit** bizonyított volna abból, hogy megértette bűnének súlyát, ha megírta volna ezt, meg akarta volna jelenteni, de az áldozatai kérésére elállt volna a szándékától.

Ez nem jelenti azt, hogy addig, amíg be nem bizonyosodik, hogy őszinte megbánásával újra alkalmassá nem vált feladata ellátására, ne fogadnánk el a megtérését: elfogadjuk, élhet a közösségben, járhat zsinagógába stb. De el kell kerülni azt a helyzetet, amiben kockázatot kell vállalni. Ahogy nem alkalmaznánk gyilkost fegyveres őrnök vagy tolvajt pénztárosnak, úgy nem biztonságos hatalmat adni olyannak, aki már visszaélt vele.

A magyar mondás úgy tartja, az okos ember a más hibájából tanul – tanuljunk mi is más vallási szervezetek hibáiból, és legyen bátorságunk szembenézni a bűnösökkel, ahelyett, hogy teret adnánk további vétkek elkövetésének.

¹ Lásd *Egység* 73. szám 6–8. oldal; ² 3Mózes 26:40., 4Mózes 5:7.; ³ *Derech micvotchá, Viduj utsuvá* 1. fejezet végén; ⁴ *Jomá* 86b.; ⁵ 2Mózes 32:31.; ⁶ *Zsoltárok* 32:1.; ⁷ 28:13.; ⁸ *A megtérés szabályai* 2:5.; ⁹ *Sulchán áruach, OC* 607:2.; ¹⁰ *SÁRSZ* uo. 4.; ¹¹ *RöMÁ* uo.; ¹² *SÁRSZ* uo.; ¹³ Lásd *Talmudic Encyclopedia* (héber) 11. kötet 444. oldal; ¹⁴ *Szótá* 32b.; ¹⁵ *Bává batrá* 15b.; ¹⁶ *SÁJD* 245:22. *RöMÁ, OC* 53:25.; ¹⁷ Maimonidész responsuma Blau kiadása 1. kötet 111. fejezet; *Talmudic Encyclopedia* 14. kötet 346–373. oldal; ¹⁸ *SÁCM* 306:8.; ¹⁹ *RáDBáz* responsuma 6. kötet 2078. fejezet; ²⁰ Lásd *MáHáRáSDám* responsuma *OC* 33. fejezet; ²¹ Responsum 6. kötet 49. fejezet; ²¹ *Szánhedrin* 25a., fordítása itt található: *Talmud – Válogatott fejezetek* 2. kötet 587–589. oldal.

Hogyan győzték le Istent a gyermekei?

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

Egy napon, amikor a Talmud nagy tudású bölcsei együtt ültek a tanházban, egy különleges, újfajta kemencét vittek eléjük, és a rabbiknak azt kellett eldönteniük, hogy egy zsidó használhatja-e ezt a fajta kemencét vagy sem. A kemence téglákból volt összerakva, a téglák közé homokot tömtek, kívülről pedig cementtel borították be. A legtöbb rabbi úgy gondolta, hogy a kemence nem használható, ám egy bölc, Eliézer ben Horkenosz rabbi éppen ellenkezőleg vélekedett, és azt állította, hogy a kemence tiszta, vagyis használható.

A rabbik, ahogyan az már emberek között szokás, vitatkozni kezdtek, és sehogyan sem tudtak megegyezésre jutni. Se Eliézer rabbi nem engedett a maga igazából, se a többi bölc nem változtatott egy fikarcnyit sem az álláspontján. Szó szót követett, a vita egyre hevesebbé vált, és Eliézer rabbi egyszer csak felkiáltott:

„Ha nekem van igazam, akkor a tanház előtt álló szentjánoskenyérfa mozduljon el a helyéből, és sétáljon el jó messzire!” Csodák csodája, a fa megmozdult, életre kelt, és mire a rabbik háromig számolhattak volna, olyan messze volt, hogy csak apró pontnak látták a távolban. Azt gondolták, hogy a bölcseket meggyőzte ez a csoda arról, hogy mégis Eliézer rabbinak van igazsága? Nem, ők másképp vélekedtek, és továbbra is kötötték az ebet a karóhoz, hogy márpedig ez a furcsa és újszerű kemence semmiképpen nem használható. „A fa nem bizonyít semmit!” – mondták, és még inkább bizonygatták a maguk igazát.

„Ha nekem van igazam, akkor ez a csatorna tanúskodjon mellettem, ami a tanház előtt húzódik!” – kiáltott fel ismét Eliézer rabbi, és a víz egy csapásra megváltoztatta a folyásirányát, és – hihetetlen, de igaz – felfelé kezdett folyni! Ám a rabbikat ez sem győzte meg. „A csatorna vize nem bizonyít semmit” – mondták, és hallani sem akartak arról, hogy a kemence esetleg mégis használható lehet.

Eliézer rabbi sem volt kevésbé kitartó, mint társai, így harmadszor is felkiáltott: „Ha nekem van igazam, akkor tanúskodjanak mellettem a tanház falai!” Amint ezt kimondta, a rabbik legnagyobb ijedelmére az épület falai elkezdtek befelé dőlni. Azonban egyikük, Jehosua ben Chánánjá azt mondta: „A falak nem bizonyítanak semmit! Hogy képzelitek,” – fordult a falakhoz – „hogy beleszóltok

a bölcsek dolgába?! Azonnal álljatok meg!” – A falak hirtelen nem tudták, mitévők legyenek, kinek a szavára hallgassanak inkább, ezért hát úgy maradtak, ahogy éppen voltak, kissé megdőlve, hogy mindkét nagy rabbinak megadják a kellő tiszteletet. A vita a megdőlt falak alatt is folytatódott, se ez nem engedett, se az nem tágitott.

Végül, nagy bosszúságában, Eliézer rabbi magát az Istent hívta segítségül. „Ha nekem van igazam, bizonyítsa azt az Ég!” Erre zengő égi hangot hallottak a bölcsek: „Miért ellenkeztek Eliézer ben Horkenosz rabbi, amikor neki van igazsága?” Most már igazán azt gondolták, hogy ennyi csodálatos esemény után, és az után, hogy még az Örökkévaló is Eliézer rabbi véleményét fogadta el, a többiek is beletörődtek, hogy tévedtek. Azonban nem így történt! Sőt, éppen ellenkezőleg! Felkelt helyéről Jehosua rabbi, aki korábban a falakat is megállította, és bátran kijelentette: „A Tóra nem az égből van! A Tórát mi, zsidók kaptuk az Örökkévalótól a Szináj-hegyen. A Tóra nem az égből van, még csak nem is a tengeren túl, hanem itt van, velünk, egészen közel hozzánk; a szánkban és a szívünkben van, és a mi feladatunk a parancsolatok megőrzése. Ahogyan ezt is a Tórában olvashatjuk, úgy azt is, hogy a többség véleménye a törvény, ezért akárhogy is igyekszik Eliézer rabbi, ha mi, többiek másként döntünk, akkor meg kell hajolnia a véleményünk előtt.”

És mit szólt mindehhez az Örökkévaló? Úgy mondták, Isten mosolygott, és elégedetten mondta: „A gyermekeim legyőzték engem. A gyermekeim legyőzték engem.”

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

**A színvonalas időotthon
képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.**

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás
a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség,
önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi
terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző
szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés
a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését
támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált
kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok
országszerte,
- » a szabadidő hasznos
eltöltésének sokszínűsége
közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok
a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül
zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli
kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének
lehetősége.

Jöjjön, nézzon be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fényképek marketingcéllú használatához a jogosultak
előzetesen írásbeli engedélyeztetéssel hozzájárultak

3 wearing — weekday — uniform
 — afternoons
 — weekends, special occasions
 uniform → doesn't allow us to express
 our personality
 afternoons → jeans, hoodies, sweaters,
 black
 Special occasions → suit
 dress

ISMERD MEG ISKOLÁNKAT!

Következő nyílt napunk:
december 11.

BÉT MENÁCHEM
 EMIH GYERMEKOKTATÁSI KÖZPONT

**MAGYAR ÉS IZRAELI OKTATÁSI
 SZAKÉRTŐK AJÁNLÁSÁVAL!**

בי"ה

TRADÍCIÓ ÉS FEJLŐDÉS

- Államilag akkreditált 8 osztályos képzés
- Beszédközpontú nyelvoktatás tudásszint szerinti bontásban
- Informatika oktatás első osztálytól
- Alternatív módszerek, modern technológia
- Alacsony osztálylétszám
- Pedagógus továbbképzés
- Pozitív zsidó identitás
- Egyéni fejlesztés

BÉT MENÁCHEM HÉBER-MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ÁLTALÁNOS ISKOLA

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu | 1074 Budapest, Dohány utca 32-34. | +36 1 781 4760; +36 70 379 1250